

SÚČASNÝ PRAVICOVÝ EXTRÉMIZMUS A ULTRANACIONALIZMUS NA SLOVENSKU

Stav, trendy, podpora

Grigorij Mesežnikov
Olga Gyárfášová

SÚČASNÝ PRAVICOVÝ EXTRÉMIZMUS A ULTRANACIONALIZMUS NA SLOVENSKU

Stav, trendy, podpora

Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku:

Stav, trendy, podpora

Autori:

Grigorij Mesežnikov

Oľga Gyárfášová

Odborná spolupráca a jazyková korektúra:

Zora Bútorová

INŠTITÚT PRE
VEREJNÉ OTÁZKY

S finančnou podporou Spolkového ministerstva zahraničných vecí na základe rozhodnutia Nemeckého spolkového snemu.

Publikácia vychádza s podporou Nadácie Hannsa Seidela.

Inštitút pre verejné otázky – Nadácia Hannsa Seidela

Bratislava 2016

ISBN: 978-80-89345-58-8

EAN: 9788089345588

OBSAH

PREDHOVOR	5
1. ÚVOD	7
2. SÚČASNÝ SPOLOČENSKO-POLITICKÝ KONTEXT	9
3. SLOVENSKÁ PRAVICOVO-EXTRÉMISTICKÁ A ULTRANACIONALISTICKÁ SCÉNA	11
3.1. Krédo	11
3.2. Aktéri	12
3.2.1. Slovenská pospolitosť (SP)	13
3.2.2. Slovenské hnutie obrody (SHO)	16
4. ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO (ĽSNS)	19
4.1. Volebné výsledky ĽSNS	19
4.2. Profil ĽSNS: program, témy, personálne zázemie	22
4.2.1. Programové dokumenty a témy	23
4.2.2. Zahraničná politika: EÚ-fóbia, antiamerikanizmus, pro-ruské postoje	24
4.2.3. Rómovia: rasizmus, reštrikcie, násilie	24
4.2.4. Antisemitizmus: Židia, Tisov štát, Izrael	25
4.2.5. Migrácia: xenofóbia, islamofóbia, šovinizmus	27
4.3. Povolebné aktivity ĽSNS	28
4.4. Voliči ĽSNS	29
4.4.1. Sociálno-demografická štruktúra	29
4.4.2. Motívy a zdroje podpory	30
4.4.3. Povolebný vývoj preferencií ĽSNS	32
5. CHARAKTER VEREJNEJ A POLITICKEJ DEBATY O PRAVICOVOM EXTRÉMIZME, RADIKÁLNOM NACIONALIME A FAŠIZME PO PARLAMENTNÝCH VOĽBÁCH 2016	33
6. MIERA DOPYTU PO PRAVICOVOM EXTRÉMIZME V SR	37
7. NÁZORY VEREJNOSTI – ÚRODNÁ PÔDA PRAVICOVÉHO EXTRÉMIZMU?	39
7.1. Postoje k „iným“	39
7.1.1. Xenofóbia a nativizmus v názoroch obyvateľstva	39
7.1.2. Utečenecká kríza a postoje verejnosti k utečencom	41
7.2. Chápanie demokracie	41
7.3. Kam patríme, kto sú spojenci, ako ďalej v integrácii	45
8. ZÁVER	49
PRÍLOHA	50
AUTORI	51

PREDHOVOR

Čo sa to deje v našom svete? Čo sa deje tu, v strede Európy? Pominuli sa už zlaté časy po roku 1989? Svet sa búri, Európska únia zápasí s problémami a občania sú zneistení, obávajú sa o budúcnosť seba i svojich detí. Na celom svete zažívame najväčšiu migračnú a utečeneckú vlnu všetkých čias: svoje domovy opustilo viac ako 65 miliónov ľudí. Príčinou nie je iba vojna, násilie a terorizmus, ale aj hľadanie lepšej budúcnosti kdekoľvek mimo svojej krajiny. Zároveň na celom svete pociťujeme nárast populizmu; vynárajú sa „spasitelia“, ktorí sľubujú jednoduché riešenia na všetko a pre každého, hoci sa náš život stal oveľa komplexnejší a globalizovanejší. Často zneužívajú demokraciu a slobodnú spoločnosť, aby infiltrovali do politických strán a hnutí svoje antisystémové presvedčenia.

Práve v Európskej únii majú populisti zľava i sprava konjunktúru – spája ich odmietanie európskeho systému, jeho hodnôt a inštitúcií. V Slovenskej republike vzbudzuje veľké obavy výsledok parlamentných volieb v marci 2016, v ktorých získali 8 percent voličských hlasov antisemiti, (ultra)nacionalisti a pravicoví extrémisti, pričom viac ako pätina prvovoličov dala svoj prvý hlas práve rasistickému a xenofóbnemu zoskupeniu. Prečo takto volia mladí ľudia, ktorí sa narodili v mierovej, demokratickej, slobodnej a tolerantnej Európskej únii?

Vydavatelia i autori tejto štúdie chcú na základe analýzy slovenských parlamentných volieb 2016 prispieť k odhaleniu príčin úspešnosti populistov ponúkajúcich zjednodušené recepty a extrémistov a komplexne predstaviť slovenskú pravicovo-extrémistickú a ultranacionalistickú scénu. Podrobne charakterizujú profil strany Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko (ĽSNS), ktorá je od jari 2016 zastúpená v parlamente. Venujú osobitnú pozornosť nasledujúcim otázkam: Kto sú voliči ĽSNS? Aké dôvody a programové body ich podnietili, aby odovzdali svoj hlas tejto strane? Aká súhra faktorov pripravila v spoločnosti živnú pôdu pre pravicovo-extrémistické a ultranacionalistické zoskupenia? Okrem toho navrhuje táto štúdia odporúčania na kroky v boji proti extrémizmu a ultranacionalizmu v politike. Autorom štúdie vyhotovenej v poverení Nadácie Hannsa Seidela (Mníchov) a Inštitútu pre verejné otázky (Bratislava), Oľge Gyárfášovej a Grigorijovi Mesežnikovovi, patrí srdečná vďaka.

Martin Kastler

regionálny vedúci pre strednú Európu

a reprezentant Nadácie Hannsa Seidela v Slovenskej republike

1. ÚVOD

Výsledky parlamentných volieb 2016 na Slovensku zmenili celkovú konfiguráciu stranického systému. Jedným zo znakov tejto zmeny bolo zvolenie do parlamentu protisystémovej politickej sily – Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko (ďalej len LSNS), subjektu, ktorý svojou činnosťou a celkovým profilom popiera základné princípy liberálnej demokracie. Jeho ideologický a hodnotový charakter, ako aj názorové preferencie mnohých jeho členov, vrátane zástupcov stranického vedenia, sú poznačené inklináciami k fašizmu ako ideovému prúdu. Strana odmieta súčasnú zahraničnú politickú orientáciu SR založenú na partnerstve a spojeníctve s krajinami demokratického Západu, na pevnej politickej, ekonomickej a obranno-bezpečnostnej integrácii do euroatlantických štruktúr. Naopak, jej predstavitelia vyjadrujú sympatie k zahraničnej politike Ruskej federácie, štátu, politika ktorého pred-

stavuje dnes jednu z najväčších bezpečnostných hrozieb pre Európsku úniu a NATO.

Príčiny zmien v konfigurácii systému politických strán SR a ich širšie spoločenské a politické súvislosti si žiadajú osobitnú analýzu. Pokiaľ ide o samotné tieto zmeny, nejde iba o „preniknutie“ pravicovo-extrémistickej strany do parlamentu, ale aj vznik nových a zánik starších politických subjektov, o významné vzostupy a poklesy vo volebnej podpore jednotlivých strán, zmeny v ich koalíčných povolebných stratégiách, ktoré modifikujú dovtedy uplatňované vzorce vytváraných vládnych koalícií.

Vzostup pravicovo-extrémistickej fašizoidnej strany, rozšírenie jej voličského zázemia a získanie statusu parlamentnej sily možno analyzovať ako samostatný fenomén, ako faktor ovplyvňujúci vnútropolitický vývoj a verejný diskurz v krajine.

2. SÚČASNÝ SPOLOČENSKO-POLITICKÝ KONTEXT

Posilnenie populistických, euroskeptických a extrémistických síl je dnes zaznamenávaným trendom vo viacerých európskych krajinách. Xenofóbia sa v posledných rokoch stáva silným mobilizačným nástrojom s dopadom na podobu praktickej politiky, zvlášť v krajinách strednej Európy.¹ V niektorých štátoch sa zvyšuje podiel zástupcov xenofóbnych a populistických strán v národných parlamentoch. Niektoré strany s podobnou orientáciou sa v roku 2014 dostali do Európskeho parlamentu, kde sa usilujú presadzovať svoju euroskeptickú, protiintegračnú a neliberálnu agendu.

Na Slovensku sú národno-populistické strany súčasťou straníckej scény od pádu komunizmu a zavedenia parlamentnej demokracie. Tieto strany mali zastúpenie v slovenskom parlamente vo všetkých volebných obdobiach od roku 1990, v určitých obdobiach boli vládnymi stranami.² Išlo však o strany, ktoré napriek svojmu populistickému charakteru a často aj autoritárskym sklonom pri výkone moci neboli stranami protisystémovými, extrémistickými, poznačenými totalitnými ideológiami. ĽSNS má vo svojom arzenáli populistickú antiestablišmentovú rétoriku a používa populistické metódy pri oslovení voličov, nie je to však typická populistická strana. ĽSNS nie je ani tak antiestablišmentová, ako predovšetkým antisystémová, extrémistická strana. Jej zámerom je nahradiť existujúci spoločensko-politický systém iným, v ktorom by absentovali základné črty liberálno-demokratického politického režimu, slobodnej trhovej ekonomiky a otvorenej, kultúrne, etnicky a nábožensky diverzifikovanej spoločnosti.

Skutočnosť, že sa na Slovensku skonštituovala takáto politická sila a že zaujala pozíciu relevantnej súčasti straníckeho systému, je výsledkom pôsobenia rozmanitých faktorov. Niektoré z týchto faktorov sa dajú označiť za dlhodobé, súvisiace s hlbšími tendenciami spoločenského vývoja, ďalšie za situačné, súvisiace skôr s aktuálnymi trendmi vo vývoji krajiny a okoli-

tého sveta. V oboch prípadoch ide o faktory ovplyvňujúce volebné správanie a politické postoje občanov, ich názory na vývoj a usporiadanie spoločnosti.

K prvej skupine faktorov by sa dali zaradiť problémy súvisiace s celkovým vývojom slovenskej spoločnosti v poslednom desaťročí, s tým, ako obyvateľstvo vníma sociálno-ekonomické dopady uskutočnených reforiem v krajine ako celku a v jednotlivých jej regiónoch a lokalitách, ako vníma efektivitu výkonu moci a riešenia spoločenských problémov mainstreamovou politickou elitou, aké sú pretrvávajúce vzorce hodnotových orientácií a typov politickej kultúry obyvateľstva (autoritarizmus, paternalizmus, xenofóbia). Ľuďom, ktorí sa z rôznych dôvodov nedokázali adaptovať na nové sociálne podmienky po páde komunistického režimu a zavedení trhovej ekonomiky, sa môžu návrhy na rýchle a jednoduché riešenia ponúkané extrémistickými, populistickými a radikálno-nacionalistickými politikmi javiť ako hodné sympatie a podpory. Neprehliadnuteľné sú tiež také faktory ako mobilizujúca sila etnického nacionalizmu a protirómskeho rasizmu, ideologické dedičstvo kolaborantského fašistického slovenského štátu z obdobia 2. svetovej vojny oslovujúce určitú časť obyvateľstva, náchylnosť istých skupín občanov k izolacionizmu v nazeraní na zahraničnú politiku a postavenie SR v Európe a vo svete, antiamerikanizmus, EÚ-fóbia, protizápadné nálady.

K druhej skupine by sa dali zaradiť rozličné faktory, ktoré vo svojom súhrne dotvárajú celkový obraz situácie, ako sú reakcie občanov SR na migračnú vlnu do Európy z krajín s odlišnými etnicko-konfesionálnymi charakteristikami obyvateľstva (táto vlna pritom Slovenskú republiku úplne obišla), používanie špecifického segmentu sociálnych sietí na komunikáciu, získavanie a šírenie informácií, presadzovanie „alternatívnych“ politických a historických naratívov, vrátane klasických konšpiračných teórií, ideologická infiltrácia zvonku, podporu-

¹ Hunyadi, Bulcsú – Molnár, Csaba: *Central Europe's Faceless Strangers: The Rise of Xenophobia* (Nations in Transit|brief). Freedom House, June 2016.

² Pozri viac: Mesežnikov, Grigorij – Gyárfášová, Oľga: *Národný populizmus na Slovensku*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2008.

júca formovanie názorov odmietajúcich hodnoty liberálnej demokracie.

Dôležitým situačným faktorom je zníženie schopnosti štandardných politických strán efektívne oslovovať voličov, čo viedlo v roku 2016 k poklesu ich volebnej podpory a prebratiu určitej časti ich elektorátu extrémistickým subjektom. Fenoménom, ktorý sa na Slovensku prejavil v parlamentných voľbách 2016 vo väčšej miere než vo voľbách v predchádzajúcich rokoch, bola aktivizácia tej časti obyvateľstva, ktorá zvyčajne patrí do kategórie nevoličov. Prevažná časť tejto skupiny sa v roku 2016 priklonila k alternatívnym (novovzniknutým) stranám, pričom mnohí z nich podporili práve pravicovo-extrémistickú ĽSNS. K celkovému úspechu tejto strany vo voľbách 2016 prispel aj výraznejší príklon prvovoličov: podľa výskumu, uskutočneného v deň volieb, ĽSNS získala najviac hlasov v tomto segmente elektorátu spomedzi všetkých zúčastnených strán. Bez podpory nevoličov z roku 2012 a prvovoličov by sa ĽSNS do parlamentu sotva dostala.

K volebnému úspechu pravicových extrémistov prispela aj nižšia efektivita a často aj nedostatočne kvalifikovaný postup štátnych inštitúcií (orgánov výkonnej a súdnej moci) pri zabezpečení zákonného rámca pre politické a iné verejné aktivity príslušníkov pravicovo-extrémistickej scény (v rovine preventívno-profylaktickej, ako aj represívnej). Nekvalifikované návrhy na zrušenie registrácie alebo rozpustenie extrémistických subjektov, časté prehliadanie rasistických excesov jednotlivcov (členov aj nečlenov pravicovo-extrémistických subjektov) poriadkovými a vyšetrojúcimi orgánmi, resp. súdmi prispeli k vzniku atmosféry, v ktorej štát toleruje otvorené šírenie rasistických myšlienok a posolstiev obsahujúcich propagáciu nerovnosti a násilia. Táto atmosféra poskytla pomerne komfortné podmienky na pôsobenie pravicovo-extrémistických združení, na ich komunikáciu so sympatizantmi, na verejné šírenie ná-

zorov nezlučiteľných s princípmi a hodnotami liberálnej demokracie.

Svoj vplyv mali určite aj faktory súvisiace s formovaním historického povedomia obyvateľstva, najmä súčasnej mladej generácie. Aktivizácia predstaviteľov revizionistického prúdu medzi historikmi, nachádzajúca podporu časti politického establišmentu (vrátane štátnych a akademických inštitúcií) a zjavné zanedbávanie niektorých tém v procese výučby na školách v rámci dejepisu, občianskej náuky a náboženstva (napríklad, dejiny druhej svetovej vojny, zločiny spáchané režimom fašistického slovenského štátu v rokoch 1939–1945, charakter totalitných režimov a ideológií, hodnoty slobody, demokracie a ľudských práv, nebezpečenstvo nacionalizmu a rasizmu, solidarita a náboženská tolerancia) viedli k relativizujúcim interpretáciám mnohých historických udalostí a k otupeniu kritického vnímania najproblematickejších z nich, týkajúcich sa spomínaných tém. Mytologizujúci trend v interpretácii etnogenézy Slovákov a ich dejín v 8.–9. storočí, podporovaný štátom a vládnuou koalíciou Smer-SD – SNS – ĽS-HZDS v rokoch 2006–2010 (koncept „starých Slovákov“ a Veľkej Moravy ako „slovenského kráľovstva“, označenie Svätopluka za „kráľa starých Slovákov“) vytvoril pre pravicových extrémistov možnosti prezentovať sa ako autentickí zástupcovia „národoveckého“ („vlasteneckého“) názorového prúdu. Socha „kráľa starých Slovákov“ Svätopluka inštalovaná v roku 2010 na Bratislavskom hrade s podporou vlády Roberta Fica v rámci presadzovania spomínaného mytologizujúceho trendu, v pôvodnej verzii dokonca s insígniami z obdobia fašistického slovenského štátu, vytvorila pre pravicových extrémistov kultové miesto, ktoré aktívne využívali najmä osoby okolo združenia Slovenská pospolitosť a Mariana Kotlebu pri organizovaní verejných podujatí, a to za veľkého záujmu médií, vďaka čomu mali možnosť šíriť posolstvá s extrémistickým obsahom.

3. SLOVENSKÁ PRAVICOVO-EXTRÉMISTICKÁ A ULTRANACIONALISTICKÁ SCÉNA

Za extrémistické sa dnes dajú na Slovensku označiť také zoskupenia, ktoré buď svoje aktivity vyvíjajú mimo legálneho rámca demokratického politického systému alebo prostredníctvom svojho programu a činnosti spochybňujú demokratický systém a snažia sa o odstránenie režimu liberálnej demokracie existujúceho od roku 1989. Najradikálnejšia časť extrémistických zoskupení sa dopúšťa násilných činov voči tým, ktorých označuje za „nepriateľov“ (alebo na takéto činy nabáda), dostáva sa pritom často do fyzických zrážok s príslušníkmi poriadkových zložiek, čiže vstupuje do priamej silovej konfrontácie so štátom. Niektorí predstavitelia pravicovo-extrémistických zoskupení používajú na charakteristiku svojich ideových základov kamuflujúce formulácie („vlastenectvo“, „národný konzervativizmus“, „národovecká paradigma“, „národovecký aktivizmus“ a pod.) v snahe zakryť radikalizmus, príznačný pre ich názory a aktivity. Ďalší však takúto kamufláž považujú za zbytočnú a svoje rasistické, fašistické a neonacistické názory hlásajú otvorene.

Podobne ako pravicoví extrémisti, aj predstavitelia ultranacionalistického prúdu používajú radikálnu rétoriku, verbálne útočia na ideologické koncepty, ktoré považujú za neprijateľné. Na rozdiel od extrémistov však nevyzývajú na uskutočnenie násilných akcií, ani sa ich priamo nedopúšťajú. Často však na podujatiach, organizovaných ultranacionalistami, sa zúčastňujú členovia pravicovo-extrémistických skupín, ktorí svoju pripravenosť k násilným činom neskrývajú a často sa násilia dopúšťajú (voči Rómom, antifašistom, ľudskoprávnym aktivistom, migrantom, príslušníkom hnutia LGBTI, homosexuálom).

Slovenská pravicovo-extrémistická a ultranacionalistická scéna sa skladá z viacerých komponentov rôzneho statusu, relevantnosti a vplyvu na spoločenský vývoj. Sú to politické subjekty, spoločenské organizácie (spolky, občianske združenia, iniciatívy), niektoré tzv. „alternatívne“ médiá a neregistrované, resp. ilegálne zoskupenia, vrátane polovojenských skupín. Táto scéna netvorí jednotný, homogénny celok,

je to skôr konglomerát čiastočne spolupracujúcich, čiastočne navzájom si konkurujúcich subjektov, ktorých spája spoločný odpor voči existujúcemu zriadeniu a snaha nastoliť iný systém. Rozdiely, resp. situačné rozpory medzi jednotlivými subjektmi (organizáciami a osobami) sa väčšmi týkajú prístupov k naplneniu tohto strategického cieľa (napríklad interakcií s prvkami existujúceho systému a ich využitia vo svoj prospech, spôsobu komunikácie so sympatizantmi), nie však samotného tohto cieľa. Tento fakt sa stáva zrejmejším pri hlbšej analýze prezentovaných stanovísk aktérov ultranacionalistickej a pravicovo-extrémistickej scény (programových a politických dokumentov, vyhlásení, výrokov) v kontexte ich praktickej činnosti.

3.1. Krédo

Pred niekoľkými rokmi sa v prostredí slovenskej krajnej pravice zrodil pokus sformulovať v ucelenejšej podobe programové východiská ultranacionalistických a pravicovo-extrémistických sil. Išlo o text *Memorandum prvej ponovembrovej generácie slovenskej mládeže*, prezentovaný v auguste 2009 ako spoločné stanovisko účastníkov manifestácie *Za budúcnosť našich detí*, ktorú zorganizovali v Nových Zámkoch rôzne radikálno-nacionalistické a krajne pravicové zoskupenia. Podujatie časovo nadväzovalo na násilné protirómske akcie, usporiadané združením Slovenská pospolitosť na východe Slovenska a malo byť kritickou reakciou na zásah policajtov proti členom tohto združenia a niektorým miestnym obyvateľom v Šarišských Michal'anoch. Hoci v nasledujúcom období sa *Memorandum prvej ponovembrovej generácie slovenskej mládeže* z roku 2009 nestalo programovým dokumentom, okolo ktorého by sa medzi ultranacionalistami a pravicovými extrémistami rozvinula širšia diskusia so závažnými implikáciami pre praktickú činnosť jednotlivých organizácií, samotný obsah dokumentu dáva jasnejšiu predstavu o autentickom hodnotovom zázemí tohto názorového a politického prúdu.

Text memoranda, formulovaný v pseudoakademickom štýle, s odkazmi na sociológov a politológov Jana Kellera, Zygmunta Baumana, Samuela Huntingtona, ako aj na známeho amerického popierača holokaustu Normana Finkelsteina, sa vyznačuje jasným odmietnutím liberálno-demokratického režimu, spochybňovaním základných princípov trhovej ekonomiky, historickým revizionizmom, antiatlantizmom a antiamerikanizmom, protimenšinovým nastavením, antisemitizmom, protirómskym rasizmom, demonštratívnym panslavizmom a deklarativným prihlásením sa ku kresťanským koreňom.

V 17-bodovom memorande jeho signatári – zástupcovia ultranacionalistického Slovenského hnutia obrody (SHO), pravicovo-extrémistického združenia Nové slobodné Slovensko (NSS) a mládežníckej organizácie Matice slovenskej v Košiciach – uviedli, že novembrová revolúcia v roku 1989 v Československu nebola nijakou výraznou zmenou vo vývoji spoločnosti, znamenala legitimizovanie pokračujúcej „krádeže na národe a slušnom človeku“, pre-rozdelila majetok a spoločenské zdroje medzi vedúce osoby KSC, pričom nedošlo k „ideovým, morálnym a personálnym“ zmenám vo vedení politických inštitúcií.³ Antifašistickú interpretáciu udalostí druhej svetovej vojny na Slovensku (vojnový slovenský štát, Slovenské národné povstanie) označili autori memoranda za „bolševické mýty“. Odmietli princíp politickej korektnosti, odsúdili „pomyselný boj proti extrémizmu“ ako nedemokratický prejav, ako „kladivo na čarodejnice“ podkopávajúce „slobodu a súkromie jednotlivcov a skupín“. Poukázali na údajné dezinterpretácie pojmov nacionalizmus, extrémizmus, terorizmus, antisemitizmus a xenofóbia, vyjadrili obavy zo vzniku „nových totalitných štátov v euroatlantickom civilizačnom priestore“. V dokumente sa uvádzalo, že jeho signatári odmietajú „začleniť sa do sféry vplyvu Spojených štátov amerických a Izraela“, a preto podporujú „okamžité vystúpenie z vojenského spolku vrahov a okupantov, teda zo spolku Severoatlantickej aliancie NATO“. Dokument spomínal „genocídu

páchanú Izraelom na palestínskom národe“. Poukázal tiež na „zhubný vplyv multikulturalizmu“ a na zámer „chrániť, ďalej zachovávať a predávať ďalším generáciám svoje kultúrno-duchovné dedičstvo, ktoré je úzko späté nielen s našim slovanským pôvodom, ale i s kultúrno-historickým vývojom špecifického regiónu strednej Európy“.

Autori dokumentu odmietli „akýkoľvek kultúrno-duchovný nátlak na zmenu našich slovanských a kresťanských hodnôt – ak sme si ešte vôbec nejaké uchovali“. Sľúbili, že budú „strážiť a brániť suverenitu a územnú celistvosť Slovenskej republiky pred akýmikoľvek neopodstatnenými územnými autonomistickými tendenciami. O problematike rómskej menšiny sa vyjadrili nasledovne: „Prvá ponovembrová generácia slovenskej mládeže cíti potrebu pravým menom pomenovať cigánsku populačnú explóziu na Slovensku ... ako Nerómovia odmietame nechávať sa diskriminovať tým, že donekonečna budeme prispievať zo svojich peňazí na opatrenia pre zvýhodňovanie jedného etnika, ktoré už šesťdesiat rokov neprinášajú žiaden akceptovateľný výsledok“.

3.2. Aktéri

Od začiatku 90. rokov bolo súčasťou slovenskej radikálno- a ultranacionalistickej scény niekoľko marginálnych politických subjektov (Slovenská ľudová strana – SES, Slovenská národná jednota – SNJ), ich výsledky v parlamentných voľbách sa pohybovali v rozmedzí niekoľkých desiatín percenta. V posledných rokoch sa ich aktivity utlmili.

Svoju politickú irelevantnosť sa tieto neoludácke subjekty usilovali kompenzovať špecifickým vstupom do verejného diskurzu. Väčšinou išlo o témy, spojené s historickým revizionizmom (výročia vzniku slovenského štátu z období 1939–1945, osud vodcu slovenského vojnového štátu Jozefa Tisa, osudy ďalších predstaviteľov tohto štátu), v rámci ktorých zástupcovia spomínaných strán prezentovali apologetické neoludácke stanoviská.

³ Tu a ďalej citované z: *Memorandum prvej ponovembrovej generácie slovenskej mládeže*, prijaté 25. 8. 2009 v Nových Zámkoch (nepublikovaný dokument, originál).

Slovenská ľudová strana (SĽS) sa pokúšala o užšiu spoluprácu s inými subjektmi – tak s „mainstreamovými“ nacionalistickými, ako aj s ultranacionalistickými a pravicovo-extrémistickými zoskupeniami. V roku 2002 jej predstavitelia kandidovali v parlamentných voľbách na kandidátke SNS pod vedením Anny Malíkovej (Belousovovej). V roku 2004 SĽS spolu s SNS, SNJ, HZD a ĽÚ vstúpila do Konfederácie národných síl Slovenska (KNSS), ktorá podporovala v prezidentských voľbách Ivana Gašparoviča, vtedajšieho predsedu HZD. SĽS však z KNSS ešte pred voľbami vystúpila a podporila jeho protikandidáta Vladimíra Mečiara. V parlamentných voľbách 2006 SĽS poskytla členom pravicovo-extrémistickej Slovenskej pospolitosti (SP) miesta na svojej kandidačnej listine. Spolupráca s SP sa odrazila na vnútornom charaktere a ideovom profile samotnej tejto strany. V roku 2008 SĽS novelizovala svoje stanovy, niektoré formulácie novelizovaných stanov svedčili o radikalizácii strany práve v dôsledku užšieho spojenectva s SP. SĽS fakticky prebrala politický program SP.

To nezostalo bez povšimnutia štátnych orgánov. V septembri 2009 generálny prokurátor podal na Najvyšší súd SR (NS SR) návrh na rozpustenie SĽS. V návrhu uviedol, že strana sa vo svojich stanovách uvádza ako deň registrácie 14. december 1905, keď vznikla Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS), ktorá bola nariadením Slovenskej národnej rady v roku 1944 ako vedúca sila fašistického slovenského štátu rozpustená a svoju činnosť po vojne neobnovila. Generálny prokurátor uviedol, že SĽS má v stanovách zadaný cieľ „budovanie stavovského štátu“, čo je v rozpore s demokratickým princípom rovnosti občanov. Poukázal tiež na to, že SĽS sa hlási k vojnovému slovenskému štátu a presadzuje rehabilitáciu Jozefa Tisa. Všetky tieto skutočnosti vyhodnotil tak, že SĽS inklinuje k „fašistickej alebo klerikálne podfarbenej politickej ideológii“ a svojimi stanovami, programom a činnosťou porušuje ústavu a zákony. V máji 2011 však generálna prokuratúra návrh na rozpustenie SĽS stiahla.

Na žiadosť IVO o poskytnutie informácie o tom, prečo žiadosť bola stiahnutá, zástupca

GP v auguste 2016 uviedol, že „dôvodom pre späťvzatie ... bola skutočnosť, že podľa medializovaných informácií, ako i podľa informácií zistených z internetu Slovenská pospolitosť už nepôsobila v štruktúrach Slovenskej ľudovej strany, a teda nehrozila jej infiltrácia do politického spektra prostredníctvom tejto strany. Ďalším dôvodom bol veľmi dlhý časový horizont, ktorý uplynul od podania návrhu (september 2009), a teda i možný očakávaný dopad, ktorý by to malo na činnosť tejto strany“.⁴ NS SR konanie v tejto veci následne zastavil. Na parlamentných voľbách v rokoch 2010, 2012 a 2016 sa SĽS nezúčastnila.

V súčasnosti je hlavným straníckym predstaviteľom slovenskej pravicovo-extrémistickej scény politický subjekt Ľudová strana Naše Slovensko (ĽSNS). Činnosti ĽSNS je venovaná samostatná časť publikácie. Vznik tejto strany bol iniciovaný poprednými predstaviteľmi inej organizácie – pravicovo-extrémistického občianskeho združenia Slovenská pospolitosť.

V nasledujúcej časti štúdie sa venujeme dvom organizáciám radikálno-nacionalistického prúdu, ktoré sú v súčasnosti – popri ĽSNS – najvýznamnejšie: pravicovo-extrémistickej Slovenskej pospolitosti a ultranacionalistickému Slovenskému hnutiu obrody.

3.2.1. Slovenská pospolitosť (SP)

Združenie Slovenská pospolitosť (SP) je súčasťou pravicovo-extrémistickej scény v SR už dlhšiu dobu. Jeho aktivity vo významnej miere prispeli ku konštituovaniu súčasnej podoby pravicovo-extrémistického prúdu. V priebehu takmer dvoch desaťročí bolo toto združenie považované za symbol slovenského pravicového extrémizmu, predovšetkým z hľadiska vykonávanej činnosti, programu, rétoriky, organizačnej základne a do určitého času aj vizuálnej podoby príslušníkov, ktorí používali na verejných podujatiach uniformy pripomínajúce domáci vzor fašistickej politiky z obdobia druhej svetovej vojny.

SP vznikla v máji 1995 ako občianske združenie. Hlásila sa k „tisícročným slovenským a slovanským tradíciám“, tvrdila, že je nositeľkou „ducha Ľudovíta Štúra“ a nekompromisnou

⁴ List Generálnej prokuratúry SR zo dňa 19. 8. 2016 (originálny dokument).

obhajkyňou slovenských národných záujmov. Postoje združenia charakterizoval otvorený odpor k parlamentnej demokracii ako forme politického usporiadania spoločnosti, radikálny nacionalizmus, silná protimaďarská rétorika a vypätý antisemitizmus. Združenie sa budovalo na prísne centralizovanom a hierarchickom „vodcovskom“ princípe.

V roku 2003 do SP vstúpil Marian Kotleba, politicky ambiciózny človek, ktorý sa vzápätí stal „vodcom“ organizácie. Po jeho vstupe došlo k výraznej aktivizácii činnosti SP. Predovšetkým jeho pričinením SP prijala v závere prvej dekády svojej existencie rozhodnutie rozšíriť pôsobenie na oblasť straníckej politiky. Koncom roka 2004 predstavitelia SP podali na ministerstvo vnútra žiadosť o registráciu politickej strany. V januári 2005 ministerstvo vnútra zaregistrovalo politickú stranu pod názvom Slovenská pospolitosť – Národná strana (SP-NS). Predstavitelia nového politického subjektu uviedli, že jeho založenie bolo reakciou na dlhodobé zlyhávajúce politiky Slovenskej národnej strany, najmä počas jej účasti vo vláde a že nová strana bude vyvíjať svoju činnosť s cieľom poukázať na nebezpečenstvo ovládnutia Slovenska zahraničnými skupinami a nadnárodnými inštitúciami. V priebehu roka 2005 SP-NS zorganizovala na rôznych miestach SR verejné podujatia, na ktorých jej predstavitelia šíрили rasistické posolstvá a provokovali zrážky s príslušníkmi polície. Na niektorých z týchto akcií polícia musela členov vedenia SP-NS zadržať.⁵

V reakcii na vzniknutú situáciu generálny prokurátor podal v októbri 2005 na NS SR návrh na rozpustenie SP-NS. V marci 2006 NS SR túto stranu rozpustil. Súd dospel k záveru, že činnosť strany je v rozpore s platnou právnou úpravou, pretože vo svojom *Ludovom programe*, v časti „Stavovský štát“ žiadala obmedzenie volebného práva pre niektoré kategórie obyvateľov, čo porušovalo základné princípy rovnosti občanov, zakotvené ústavou. Praktická realizácia ustanovení programu SP-NS by mohla viesť k nastoleniu

nedemokratického politického režimu („stavovského štátu“) podobného tomu, ktorý existoval na Slovensku počas druhej svetovej vojny. V podstate by išlo o odstránenie demokracie v krajine.

Svoje rozpustenie SP dala neskôr do súvislosti s tým, že jej „intenzívny boj proti sionizmu pritiahol pozornosť štátnych orgánov a tiež tzv. tretieho sektora, čiže zahraničnými skupinami ovládaných organizácií, pôsobiacich v SR“.⁶ Rozhodnutie NS označila SP za „neodôvodnené a nezákonné“ a vyhlásila, že vzhľadom na „pretrvávajúcu protinárodnú činnosť súčasnej tzv. národnej vlády“ svoju činnosť ako strany obnoví. Predstavitelia rozpustenej strany pokračovali vo verejných aktivitách pod hlavičkou SP ako občianskeho združenia.

Po dvoch rokoch sa Ministerstvo vnútra (MV) pokúsilo zrušiť registráciu SP ako občianskeho združenia, tento pokus však napokon zlyhal pre nekvalifikovaný právny postup ministerstva.

MV zrušilo registráciu občianskeho združenia Slovenská pospolitosť v novembri 2008. Išlo však o krok motivovaný širšími politickými okolnosťami (vrátane medzinárodných) než snahou štátu o skutočný, systémový boj proti extrémizmu. Tesne pred dlho odkladaným stretnutím medzi vtedajšími predsedami vlád Slovenska a Maďarska Robertom Ficom a Ferencom Gyurcsánym totiž potrebovala slovenská strana v atmosfére vzájomných slovensko-maďarských politických invektív demonštrovať svoje odhodlanie bojovať proti domácim radikálnym nacionalistom a extrémistom. Na maďarskej strane sa za typických predstaviteľov politického extrémizmu považovala Maďarská garda, blízka strane Jobbik, voči ktorej začal konanie súd v Budapešti; na Slovensku sa za stelesnenie extrémizmu považovala Slovenská pospolitosť, ktorá síce ako politická strana bola rozpustená, avšak stále vyvíjala svoje aktivity ako občianske združenie. Dvanásteho novembra 2008, tri dni pred stretnutím R. Fica a F. Gyurcsányho, ministerstvo vnútra SR ozná-

⁵ Podrobnejšie o organizačnej štruktúre, aktivitách a programovej orientácii SP v rokoch 1995–2006 písal Dušan Mikušovič v textoch *Mimoparlamentná krajná pravica* (Bakalárska práca), Masarykova univerzita v Brně, Brno 2006 a *Slovenská pospolitosť včera a dnes* (publikované v časopise Rexter, 1/2007).

⁶ *Obnovená činnosť SP-NS!* – <https://pospolitost.wordpress.com/2009/03/11/obnovena-cinnost-sp-ns/>

nilo, že ruší registráciu SP. Ako dôvod uviedlo, že „združenie vyvíjaním činnosti roznečuje nenávisť a neznášanlivosť z národnostných, rasových, náboženských a politických dôvodov, čím sleduje dosahovanie svojich cieľov spôsobmi, ktoré sú v rozpore s Ústavou Slovenskej republiky a zákonmi“.⁷

Hoci dôvody, ktoré MV uviedlo, plne zodpovedali skutočnosti, z procedurálneho (formálno-právneho a obsahového hľadiska) bolo rozhodnutie ministerstva vnútra dosť problematické. MV o. i. nedodržalo zákonom stanovenú lehotu určenú na zrušenie registrácie. Po zaslaní upozornenia SP na jej protiprávnú činnosť a žiadosti, aby od tejto činnosti upustila, ministerstvo vnútra o 6 dní zrušilo registráciu bez toho, aby SP mala možnosť na výzvu reagovať. Ministerstvo tiež nedostatočným spôsobom zdôvodnilo svoje rozhodnutie o zrušení registrácie. Slovenská pospolitosť okamžite napadla rozhodnutie ministerstva vnútra na Najvyššom súde SR. V júli 2009 NS SR konštatoval, že MV porušilo zákonom predpísané postupy. Rozhodnutie MV o zrušení registrácie SP Najvyšší súd anuloval a vrátil vec ministerstvu na opätovné konanie.

Od júla 2009 SP znovu začala pôsobiť ako legálne registrované občianske združenie. MV vzápätí oznámilo, že znovu pripraví podklady pre zrušenie registrácie SP aj s prihliadnutím na výhrady NS SR a že je pripravené znovu rozhodnúť o zrušení registrácie SP. Takéto rozhodnutie však už MV neurobilo. SP pokračovala vo svojich aktivitách ako občianske združenie.

Časť bývalého vedenia SP sa potom znovu ujalo myšlienky založenia nového pravicovo-extremistického politického subjektu, pod iným názvom než rozpustená strana, avšak s identickými ideologickými, programovými a hodnotovými charakteristikami. Po aktivizácii pravicových extrémistov v lete 2009 v podobe verejných podujatí proti „cigánskemu teroru“ na východnom Slovensku, bývalý vodca SP Marian Kotleba (ktorý v roku 2007 formálne ukončil svoje účinkovanie vo funkcii „vodcu“ SP) oznámil, že chce založiť novú politickú stranu s názvom Naše Slovensko.

Na webstránke SP bol následne zverejnený text *Programové ciele politickej strany Naše Slovensko*. Novozakladaná strana žiadala zmeniť parlamentný systém na „systém priamej demokracie“, zrušiť funkciu prezidenta, zrušiť humanitárnu pomoc pre krajiny tretieho sveta, vystúpiť z NATO a „ostatných organizácií, ktoré obmedzujú slobodu a rast slovenského národa“, vytvoriť oddiely domobrany – Národnej stráže. Žiadala tiež prostredníctvom bližšie nešpecifikovaných „vhodných opatrení v oblasti školstva, kultúry, zahraničnej a imigračnej politiky zastaviť proces straty identity slovenského národa“.⁸ Napokon v roku 2009 bola nová strana pomocou pomerne sofistikovanej právnej operácie (v podstate právneho triku) vytvorená a jej lídrom sa stal bývalý vodca SP Marian Kotleba.

Počas svojej existencie vstupovala SP (resp. SP-NS) do vzájomných interakcií – aj kooperatívnych, aj konfliktných (niekedy striedavo) s ďalšími subjektmi pravicovo-extremistickej a ultranacionalistickej scény – so Slovenskou ľudovou stranou, so združením Nové slobodné Slovensko, so Slovenským hnutím obrody, s Jednotou slovenskej mládeže (mládežníckou organizáciou politickej strany Slovenská národná jednota), so združením Stropkovská stráž, s hnutím Národný odpor Slovensko, s Autonómnymi nacionalistami, so Spoločnosťou Andreja Hlinku, so Spoločnosťou Jozefa Tisa, so zástupcami miestnych odborov Matice slovenskej a inými nacionalistickými organizáciami. SP pôsobila ako určitý interface na pravicovo-extremistickej a ultranacionalistickej scéne, z čoho nepochybne ťažila.

V rokoch 2009–2012 prešli vzťahy medzi SP a ĽSNS dosť turbulentným vývojom – od spolupráce v parlamentných voľbách 2010, keď na kandidátke ĽSNS kandidovali členovia SP, do silných osobných konfliktov a vzájomných útokov, ktoré vnášali veľké napätie dovnútra obidvoch organizácií, keďže aktérmi konfliktov boli osoby s dvojítm členstvom, ktoré zastávali funkcie v obidvoch organizáciách. Po sérii takýchto konfliktov a vzájom-

⁷ Súdy: Najvyšší súd zrušil rozpustenie Slovenskej pospolitosti. SITA, 1. 7. 2009.

⁸ *Programové ciele politickej strany NAŠE SLOVENSKO* – www.pospolitost.org/doc/programciele.htm (prístupné 5.9.2009).

ných útokov snem SP v októbri 2012 rozhodol o vylúčení M. Kotlebu z organizácie, vzápätí sa SP od ĽSNS dištancovala.⁹

3.2.2. Slovenské hnutie obrody (SHO)

Významným aktérom ultranacionalistickej scény je Slovenské hnutie obrody (SHO), ktoré existuje od roku 2004. Formálne bolo občianskych združením do júna 2016, keď sa rozhodlo preregistrovať na politické hnutie so zámerom účasti na voľbách a členovia organizácie začali zbierať podpisy pod petíciu so žiadosťou o registráciu nového politického subjektu.

Širšie politické ambície SHO sa dali vystopovať už dávnejšie. Samotná definícia organizácie v názve („hnutie“, a nie „spolok“, „zväz“ alebo „združenie“) naznačovala, že ide o aktivity presahujúce záujmy iba členov samotnej organizácie. Politické ambície SHO sa prejavovali účasťou jej predstaviteľov na podujatiach s jednoznačne politickým obsahom, zaujímavým stanoviskom k otázkam rýdzo politického charakteru (tak vo vnútornej, ako aj v zahraničnej politike), ako aj účinkovaním predsedu SHO Róberta Šveca v primátorských voľbách v Nitre v novembri 2014. Vo svojich dokumentoch SHO uvádzalo, že sa „snaží prebúdzat’ a prehlbovať národné povedomie a vlastenectvo Slovákov“, že chce „prispiet’ k obrane štátnosti a zvrchovanosti Slovenskej republiky“, že „programovo nadväzuje na prácu a odkaz Ľudovíta Štúra“.¹⁰

SHO sa prezentuje ako „po Matici slovenskej najaktívnejšia národná organizácia na Slovensku“, tvrdí, že „svojimi aktivitami pokrýva takmer celé územie Slovenskej republiky a zahraničie“ a že „sa členskou základňou radí

medzi najväčšie celoslovenské organizácie“.¹¹ Vo svojich aktualizovaných „Programových cieľoch“ a „Princípoch“ SHO ako organizácia, ktorá sa uchádza o registráciu ako politické hnutie, formuluje všeobecne znejúce deklarácie, ktoré nemajú vyvolávať pochybnosti o tom, že by sa činnosť organizácie mohla dostať do rozporu so zákonom (napríklad takéto tvrdenia: „veríme v demokraciu a právny štát riadený zvolenými zástupcami národa, rešpektujeme ústavu a zákony Slovenskej republiky, uznávame právo každého národa na existenciu a sebaurčenie, veríme v slobodu slova, slobodu prejavu, vyjadrovania, zhromažďovania a združovania sa, veríme v právo na súkromný majetok a slobodné podnikanie“).¹² Avšak stanoviská a praktická činnosť SHO v predchádzajúcich rokoch, ako aj odkazy, prostredníctvom ktorých organizácia dáva najavo svoje ideové inklinácie, svedčia o tom, že hodnotové zázemie SHO je v protiklade s princípmi liberálnej demokracie.

Vo vzťahu k národným dejinám v 20. storočí SHO vystupuje ako revizionistická organizácia, ktorá sa otvorene hlási k odkazu vodcu vojnového slovenského štátu Jozefa Tisa. Politiku slovenského štátu voči Židom, vrátane deportácií, predstavitelia SHO ospravedlňujú poukázaním na to, že „išlo o dejinný vývoj“.¹³ V septembri 2016 predseda organizácie Róbert Švec napísal vo svojom Facebooku: „Slovenský národný archív zverejnil fotografie zo slovenských pracovných táborov pre Židov z čias prvej Slovenskej republiky. Aj tieto fotografie sú dôkazom toho, že o Židov bolo v táboroch dobre postarané. Mali zabezpečenú lekársku starostlivosť a aj stravovanie. Na to, čo sa osvedčilo v minulosti nadviažeme aj v budúcnosti“.¹⁴ Na webstránke SHO sa dajú nájsť referencie na publikácie s otvorene antise-

⁹ O vzťahoch medzi SP a ĽSNS pozri viac: <https://pospolitost.wordpress.com/2016/01/30/vyhlasenie-sp-my-nie-sme-kotlebovci/>

¹⁰ <http://www.sho.sk/kto-sme>

¹¹ <http://www.sho.sk/cinnost>

¹² <http://www.sho.sk/kto-sme>

¹³ *Hlásime sa k Tisovi. Náš čas ešte prídje. Líder Slovenského hnutia obrody v rozhovore pre ParlamentnéListy.sk*, 26.9.2015 – <http://www.parlamentnelisty.sk/arena/rozhovory/Hlasime-sa-k-Tisovi-Nas-cas-este-pride-Lider-Slovenskeho-hnutia-obrody-v-rozhovore-pre-ParlamentneListy-sk-252949>

¹⁴ Struhárik, Filip: *Nacionalisti chvália pracovné tábory a chcú ich využiť aj v budúcnosti. Polícia ich vyjadrenia preveruje* – Denník N, 22. 9. 2016 (<https://dennikn.sk/minuta/565697/>).

mitským obsahom. Neprehliadnuteľné je tiež protimaďarské zameranie organizácie, ktoré sa svojho času prejavovalo v požiadavke zaviesť princíp reciprocity do oficiálnej vládnej politiky voči občanom maďarskej národnosti na Slovensku v kontexte slovensko-maďarských medzištátnych vzťahov (čo je v príkrom rozpore s princípom rovnosti občanov). Prostredníctvom petície SHO žiadalo štátne orgány SR o rozpustenie Strany maďarskej koalície.

SHO sa stavia proti členstvu SR v EÚ a NATO, zdôrazňuje oddanosť myšlienkam panslovanskej solidarity, prejavuje sympatie k politike súčasného Ruska, ktoré – ako tvrdia predstavitelia SHO – má svoje oprávnené záujmy v strednej Európe. Na svojej webstránke SHO uvádza: „... spoločenstvo slovanských národov nám vždy bolo a aj bude najbližšie po jazykovej, kultúrnej a duchovnej stránke“. ¹⁵ SHO nadviazalo spoluprácu s partnermi v Poľsku, Srbsku, Rusku a Českej republike, podpísalo dohody o spolupráci s niekoľkými partnerskými organizáciami v Rusku a Srbsku. V rozhovore pre týždenník *.týždeň* predseda SHO R. Švec uviedol, že SHO spolupracuje s dvomi ruskými organizáciami – Národným soborom Ruska (na základe zmluvy) a s Asociáciou Stjag, ktorú R. Švec označil za „rovnako alebo podobne hodnotovo zameranú organizáciu“. Webstránka SHO uvádza medzi priateľmi organizácie ruský Pravoslávny vojensko-vlastenecký klub Dobrovolc, organizáciu Tábor veľkého Poľska ideologicky nadväzujúcu na predvojnového politika Romana Dmowského, ako aj dve srbské nacionalistické združenia. Na Západe nijakých partnerov SHO podľa R. Šveca nemá. ¹⁶ V rubrike o hlavných cieľoch organizácie webstránka SHO uvádza ako motto výrok Ivana Il'jina ¹⁷, ruského kon-

servatívno-monarchistického filozofa, ktorého ideologický odkaz je v súčasnosti vyzdviho- vaný ruským prezidentom Vladimírom Putinom.

SHO zdôrazňuje, že podporuje „tradičné hodnoty (rodina, kultúra, česť, viera)“, „zdravý pohľad na svet a vlastenecké cítenie“, bojuje proti „morálnemu rozkladu spoločnosti“. V minulých rokoch predstavitelia SHO otvorene vyjadrovali solidaritu s protirómskymi aktivitami pravicovo-extrémistických organizácií a odsudzovali políciu za to, že voči nim zasahuje. Podľa SHO nie je extrémizmom protestovať proti „cigánskej kriminalite“. Za svojich mediálnych partnerov SHO symptomaticky označuje časopisy *Extra Plus* a *Zem a Vek* a internetové rádio *Slobodný vysielateľ*. Ide o médiá, ktoré šíria obsahy protizápadného, prevažne proruského a konšpiračného zamerania.

SHO udržuje kontakt s členmi zoskupenia Slovenskí branci, ktoré je polovojenskou radikálno-nacionalistickou organizáciou. Inklináciu vedenia SHO k násilným a represívnym metódam voči politickým oponentom dobre ilustruje výrok R. Šveca: „Chcem ubezpečiť súčasných režimistov, ale aj normálnych statočných vlastencov, že my takú chybu ako naši rodičia nespavíme a kandelábre nebudeme používať iba na osvetlenie ulíc“. ¹⁸

V prípade premeny SHO na stranický subjekt môže ísť o nový vplyvný faktor na ultranacionalistickej scéne s dopadom na jej radikálnejšiu časť. Nový subjekt sa môže profilovať ako politická a elektorátna konkurencia pravicovo-extrémistickej ĽSNS, čo sa javí vzhľadom na doterajšie taktické nezhody a osobné animozity medzi Kotlebovou stranou a SHO v krátkodobom horizonte (volebné obdobie 2016–2020) ako najpravdepodobnejší scenár. V dlhodobnejšej perspektíve,

¹⁵ <http://www.sho.sk/kto-sme>

¹⁶ Bránik, Radovan: *Ich vzory – Štefánik a Tiso* in: *.týždeň*, 2015, č. 38, s. 27.

¹⁷ Il'jina v roku 1922 bolševická vláda deportovala z Ruska do zahraničia, do roku 1938 žil v Nemecku, neskôr vo Švajčiarsku, kde v roku 1954 zomrel.

¹⁸ Benčík, Ján: *Kandelábre nebudeme používať iba na osvetlenie ulíc* – Denník N, 28. 9. 2016 (<https://dennikn.sk/blog/kandelabre-nebudeme-pouzivat-iba-na-osvetlenie-ulic>).

pri možných personálnych zmenách vo vedení týchto subjektov (alebo jedného z nich), resp. pri prehodnotení doterajších interakcií medzi nimi, sa však SHO môže stať organickou súčasťou koherentnejšieho bloku ultranacionalistických a pravicovo-extrémistických síl, so spoločnými (resp. koordinovanými) štruktú-

rami a v prípade preskupenia síl v tomto segmente dokonca aj hlavnou silou tohto bloku. Už teraz je neprehliadnuteľná snaha SHO prezentovať sa spôsobom, ktorý má navodiť dojem, že ide o profesionálnejšiu a intelektuálnejšiu alternatívu voči LSNS, prijateľnú pre sympatizantov krajnej pravice.

4. ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO (ĽSNS)

Ľudová strana Naše Slovensko je subjektom, symbolizujúcim politické ambície slovenského pravicového extrémizmu. Je to strana, ktorú sa dá označiť za nositeľa predstáv a posolstva tej generácie slovenských fašizoidných pravicových extrémistov, ktorí v dôsledku súhry okolností sa od začiatku 21. storočia grupovali okolo združenia Slovenská pospolitosť na čele s Marianom Kotlebom. Prvý – z formálnoprávneho hľadiska štandardný – pokus o založenie antisystémovej strany touto skupinou bol po krátkom čase v dôsledku zásahu štátnych orgánov ukončený, keď stranu SP-NS v marci 2006 rozpustil Najvyšší súd SR. Vzhľadom na túto negatívnu skúsenosť, ako aj na fakt, že štátne orgány sa pokúšali neskôr rozpustiť aj občianske združenie SP (i keď neúspešne), sa iniciátori vzniku fašizoidnej strany, ktorá mala slúžiť na naplnenie ich politických ambícií, obávali, že ministerstvo vnútra novú stranu nezaregistruje (najmä v atmosfére silnejúcich protixtrémistických nálad verejnosti po sérii rasistických akcií, zorganizovaných SP a ďalšími podobnými organizáciami). Preto použili iný postup – aplikovali metódu dohodnutého „priateľského prevzatia“ už formálne existujúcej, zaregistrovanej strany. Išlo o právny trik, ktorým pravicoví extrémisti nahradili zber podpisov a podanie žiadosti o registráciu nového subjektu.

Na realizáciu takéhoto právneho triku použili ľudia zoskupení okolo Mariana Kotlebu (predovšetkým bývalí členovia Slovenskej pospolitosti) Stranu priateľov vína. Železničiar Milan Fogaš, ktorý v roku 2000 túto stranu založil, kandidoval v marci 1998 vo voľbe prezidenta SR v parlamente. Navrhol ho poslanec zvolený

za neokomunistické Združenie robotníkov Slovenska Miroslav Kočnár a v prvom kole voľby získal 5 hlasov. Strana priateľov vína po svojom založení nevyvíjala nijaké aktivity, jej zakladateľ bol vnímaný ako politický recesista. V októbri 2009, po sérii protirómskych podujatí vo viacerých slovenských mestách a avizovaní založenia novej strany s názvom Naše Slovensko, vstúpili do Strany priateľov vína ľudia okolo Mariana Kotlebu a SP. Strana zmenila štatutára (stal sa ním Kotlebov kolega Martin Beluský, člen SP) a zmenila aj názov – na „Ľudovú stranu sociálnej solidarity“. O niekoľko mesiacov, vo februári 2010, strana znovu zmenila názov, na „Ľudová strana Naše Slovensko“, ktorý odvtedy používa. Jej predsedom sa stal Marian Kotleba.

4.1. Volebné výsledky ĽSNS

Po svojom „skonštituovaní“ sa ĽSNS zúčastnila na parlamentných voľbách trikrát – v rokoch 2010, 2012 a 2016. V dvoch prvých voľbách síce zaznamenala výsledky niekoľkonásobne prevyšujúce výsledky iných ultranacionalistických subjektov, ktoré kandidovali v predchádzajúcich voľbách (SĽS, SNJ), avšak tieto výsledky neboli dostatočné na to, aby sa pravicovo-extrémistický subjekt stal relevantnou súčasťou straníckeho systému SR. Až v parlamentných voľbách 2016 sa ĽSNS podarilo výrazne prekročiť hranicu potrebnú na vstup do parlamentu (pozri tabuľku 1).

Líder ĽSNS Marian Kotleba sa od roku 2009 snažil etablovať ako politik aj na lokálnej a regionálnej úrovni. Najprv sa v roku 2009 v regionál-

Tabuľka 1. Výsledky ultranacionalistických a pravicovo-extrémistických strán v parlamentných voľbách v SR v rokoch 1992–2016 (v %)

Strany	1992	1994	1998	2002	2006	2010	2012	2016
Ultranacionalisti								
Slovenská ľudová strana (SĽS)	0,30	-	0,27	-	0,16	-	-	-
Slovenská národná jednota (SNJ)	-	-	0,13	0,15	-	-	-	-
Hnutie za oslobodenie Slovenska (HzOS)	0,32	-	-	-	-	-	-	-
Pravicoví extrémisti								
Ľudová strana Naše Slovensko (ĽSNS)	-	-	-	-	-	1,33	1,58	8,04

Zdroj: Štatistický úrad SR, 1992–2016.

nych voľbách uchádzal ako nezávislý kandidát o funkciu predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja a získal 10,03% hlasov zúčastnených voličov (hlasovalo zaňho 13 629 občanov). Do druhého kola nepostúpil (bol v poradí štvrtý). V roku 2010 M. Kotleba kandidoval v komunálnych voľbách na funkciu primátora Banskej Bystrice, jeho volebný výsledok však bol nevýrazný (so ziskom 828 hlasov, t. j. 3,27% hlasov zúčastnených voličov bol tretí v poradí). V tých istých voľbách kandidoval na funkciu poslanca mestského zastupiteľstva, ale takisto nebol zvolený.

V roku 2010 ĽSNS prvýkrát kandidovala v parlamentných voľbách samostatne (v roku 2006 figurovali jej členovia na kandidačnej listine SES po tom, čo SP-NS bola rozpustená). Zisk ĽSNS predstavoval 1,33% hlasov zúčastnených voličov (podporilo ju 33 724 občanov). Nadpriemerné volebné výsledky dosiahla na východnom Slovensku, najmä v niektorých dedinách, susediacich s rómskymi osadami, resp. v obciach s rómskym obyvateľstvom (Rudňany, Rakúsy, Žehra, Richnava, Heľpa, Šarišské Michaľany).

V roku 2012 získala ĽSNS 1,58% hlasov zúčastnených voličov (podporilo ju 40 460 občanov). Predstihla viaceré etablované, predtým parlamentné a dokonca vládne strany, zís-

kala napríklad viac hlasov než ĽS-HZDS, KSS, DÚ, SF, ZRS, SZS. Získala rovnaký podiel hlasov ako hnutie 99%, ktoré podľa informácií publikovaných v médiách investovalo do volebnej kampane značné finančné prostriedky. Líder kandidátky ĽSNS Marian Kotleba získal vo voľbách viac preferenčných hlasov (29 158), než niekdajší „silní muži“ slovenskej politiky Vladimír Mečiar (12 045) a Mikuláš Dzurinda (27 242).

Prehľad výsledkov parlamentných volieb v roku 2012 ukázal, že ĽSNS sa dарило v tých okresoch stredného a východného Slovenska, kde osobitne rezonovala tzv. rómska téma. V Banskobystrickom kraji získala ĽSNS 2,61% voličských hlasov, v Prešovskom kraji 2,22%. Najúspešnejšia bola v okrese Kežmarok, kde dostala 5,86% hlasov a v okrese Brezno, kde ju podporilo 5,75% voličov. V okrese Gelnica ju podporilo 4,85% zúčastnených voličov, v okrese Revúca získala 4,31% hlasov, v okrese Stará Ľubovňa 3,59%, v okrese Spišská Nová Ves 3,57%, v okrese Poprad 3,26%. V okrese Zlaté Moravce (Nitriansky kraj) získala 3,46% hlasov. Nadpriemerné zisky zaznamenala v niektorých stredných a východoslovenských obciach a mestách, napríklad v obci Polomka (okres Brezno) – 9,70%, v meste Spišská Belá (okres Kežmarok) – 9,41%.

Tabuľka 2. Výsledky volieb predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja v roku 2013

Prvé kolo

Kandidát	Politická strana/koalícia strán	Počet platných hlasov	Podiel platných hlasov (v %)
Vladimír Maňka	Smer-SD, SZ, HZD, ĽS-HZDS, SMS, SMK, KDH	60 960	49,47
Marian Kotleba	ĽSNS	26 251	21,30
Ludovít Kaník	SDKÚ-DS, Most-Híd, SaS	18 571	15,07
Karol Konárik	SNS	5 056	4,10
Ondrej Binder	nezávislý	4 022	3,26
Ladislav Fízik	ASV	2 521	2,04
Andrea Jenčíková	NP	1 401	1,13
Emil Samko	KĽS	1 346	1,09
Jaroslav Sekerka	KSS	1 314	1,06
Pavel Chovanec	Úsvit	1 067	0,86
Jozef Sásik	SES	714	0,57

Druhé kolo

Kandidát	Politická strana/koalícia strán	Počet platných hlasov	Podiel platných hlasov (v %)
Marian Kotleba	ĽSNS	71 397	55,53
Vladimír Maňka	Smer-SD, SZ, HZD, ĽS-HZDS, SMS, SMK, KDH	57 164	44,46

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2013.

V obci Šarišské Michaľany, kde v auguste 2009 Slovenská pospolitosť organizovala masové zhromaždenie miestnych obyvateľov proti „rómskemu teroru“, ktoré vyústilo do fyzických stretov s políciou a kde ľudia blízki Slovenskej pospolitosti v septembri 2009 iniciovali referendum o odvolaní úradujúceho starostu za to, že sa postavil na obranu Rómov, získala ĽSNS vo voľbách 2012 až 8,37% hlasov¹⁹.

Dôležité z hľadiska naplňania politických ambícií ĽSNS bolo zvolenie M. Kotlebu za predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja v roku 2013, keď v druhom kole regionálnych volieb porazil kandidáta vládnej strany Smer-SD, europoslancu Vladimíra Maňku, pričom získal v druhom kole o 45-tis. voličských hlasov viac ako v prvom kole (pozri tabuľku 2 na s. 20).

Napriek tomu, že pôsobenie M. Kotlebu vo funkcii najvyššieho predstaviteľa krajskej samosprávy sprevádzali škandalózne okolnosti (nepotistické a klientelistické praktiky pri obsadzovaní pozícií v krajskej samospráve, podozrenie z privlastňovania peňazí zo zbierok, zlyhanie pri čerpaní európskych fondov, mnohé ďalšie nezrovnalosti – vo viacerých prípadoch išlo o široko medializované udalosti s možným diskreditujúcim účinkom),²⁰ samotný fakt zvolenia a pôsobenia v tejto funkcii dával M. Kotlebovi možnosti oveľa intenzívnejšie komunikovať s potenciálnymi voličmi a šíriť politické poslanstvo strany, ďaleko prekračujúce hranice jedného samosprávneho kraja.

V parlamentných voľbách 2016 získala ĽSNS 8,04% hlasov zúčastnených voličov

(hlasovalo za ňu 209 799 občanov) a stala sa parlamentnou stranou. Údaje o podpore ĽSNS v jednotlivých krajoch, v krajských mestách a vo vybraných okresoch SR vo voľbách 2016 sú obsiahnuté v tabuľkách 3–5.

Tabuľka 3. Okresy SR s nadpriemernou podporou ĽSNS v parlamentných voľbách 2016 (výsledok nad 10%)

Okres	Volebný zisk (v %)
Krupina	15,35
Brezno	14,05
Poltár	13,66
Revúca	13,63
Kežmarok	13,32
Dolný Kubín	12,58
Žiar nad Hronom	12,09
Žarnovica	11,53
Tvrdošín	11,32
Vranov na Topľou	11,29
Gelnica	11,21
Kysucké Nové Mesto	11,18
Veľký Krtíš	11,10
Detva	10,98
Banská Štiavnica	10,93
Čadca	10,81
Ružomberok	10,78
Bytča	10,53
Námestovo	10,46
Poprad	10,30
Stará Ľubovňa	10,13
Spišská Nová Ves	10,10
Nové Mesto nad Váhom	10,05

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2016.

Tabuľka 4. Výsledky ĽSNS v parlamentných voľbách 2016 podľa krajov SR (v %)

Kraj	Banskobystrický	Žilinský	Prešovský	Trenčiansky	Košický	Trnavský	Nitriansky	Bratislavský
Volebný zisk	10,46	9,77	9,44	8,73	7,82	6,88	6,80	4,72

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2016.

Tabuľka 5. Výsledky ĽSNS v parlamentných voľbách 2016 v krajských mestách SR (v %)

Mesto	Banská Bystrica	Žilina	Trnava	Nitra	Prešov	Trenčín	Košice	Bratislava
Volebný zisk	9,33	9,31	8,90	8,68	8,32	8,21	6,80	4,13

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2016.

¹⁹ O rôznych aspektoch účinkovania ĽSNS v parlamentných voľbách v roku 2012 pozri text Aleny Kluknavskej *Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách na Slovensku* v časopise Rexter, 2/2012.

²⁰ Pozri: Bán, Andrej: *Vodca a jeho kraj* in: .týždeň, č. 42, 2015, s. 22–23; Kováč, Peter – Šimíčková, Jana: *Peniaze zo zbierky na stranu končia u Kotlebu* in: Hospodárske noviny, 18. 2. 2015; Fajčíková, Kveta: *Kotlebova rodinka je zvláštny odkaz* in: Sme, 27. 2. 2015; Fajčíková, Kveta: *Fico zvažuje odňať Kotlebovi eurofondové právomoci* in: Sme 26. 2. 2015.

4.2. Profil ĽSNS: program, témy, personálne zázemie

Skúsenosti vedúcich predstaviteľov ĽSNS s rozpustením SP-NS a s pokusom ministerstva vnútra zrušiť registráciu občianskeho združenia SP vedú ich k opatrnosti pri formulovaní jednotlivých ustanovení programových alebo politických dokumentov tak, aby sa príliš radikálne formulácie nestali zámienkou pre príslušné štátne orgány na prípadné iniciovanie procesu rozpustenia strany. V tomto kontexte je dôležité pristupovať k skúmaniu ideového profilu a charakteru ĽSNS s prihliadnutím tak na dostupné programové dokumenty (väčšinou stručné texty), ako aj na prezentované stanoviská k aktuálnym otázkam spoločenského vývoja, publikované výroky popredných predstaviteľov a osôb autorizovaných stranou na jej zastupovanie v politickom procese, na názorový profil jej členov a profil ďalších osôb, bezprostredne angažovaných stranou v jej rozmanitých aktivitách, na komunikačné posolstvá šírené jej predstaviteľmi prostredníctvom straníckych mediálnych kanálov vrátane sociálnych sietí. Tieto stanoviská a posolstvá, pôsobiace ako účinný komunikačný nástroj pri oslovovaní priaznivcov, aktívne ovplyvňujú verejný diskurz v krajine.

ĽSNS sa definuje ako strana „národná, sociálna a kresťanská“. V tom nie je originálna, skôr naopak – repetitívna. Viaceré strany a mnohí politici na Slovensku uvádzali a uvádzajú, že ich politika a program sú založené na kombinácii týchto troch pilierov. V prípade ĽSNS ide o definíciu, ktorá v takejto skratkovitej podobe interpretuje jej vlastný radikálny etnický nacionalizmus, ekonomický protekcionizmus a sociálny šovinizmus a príklon k neoľudáckej verzii politického katolicizmu, nadväzujúcej na ideový odkaz vojnového slovenského štátu.

Tento príklon zrejme povzbudil niekoľkých katolíckych kňazov a laických aktivistov, ktorí sa stotožňovali s neoľudáckym prúdom, k vyjadreniu otvorenej podpory ĽSNS v parlament-

ných voľbách 2016. Hierarchia katolíckej cirkvi nezaújala k postupu týchto kňazov oficiálne stanovisko so zdôvodnením, že nemôže diktovať duchovným politické presvedčenie.²¹ Niektorí katolícki kňazi sa však od ĽSNS dištancovali, napríklad súdny vikár v Spišskej diecéze Ján Duda, ktorý po voľbách vyslovil zdeseňenie z toho, že ĽSNS sa dostala do parlamentu,²² alebo Anton Ziolkovský, výkonný sekretár Konferencie biskupov Slovenska, ktorý v rozhovore publikovanom v *Denníku N* uviedol, že po voľbách zistil, že kňazov, ktorí zmýšľajú rovnako ako tí, ktorí podporili M. Kotlebu, je oveľa viac.²³

Veľavravným svedectvom o charaktere ĽSNS sú osobné charakteristiky niektorých jej popredných predstaviteľov, funkcionárov, členov a kandidátov, ktorých strana umiestnila na svojej kandidačnej listine vo voľbách do NR SR. Popri dávnejšie známých aktivistoch radikálno-nacionalistického a neoľudáckeho zamerania sú to osoby, ktoré mali a majú problém so zákonom: dopustili sa násilných činov s rasistickým motívom, zúčastňovali sa na fyzických stretoch s políciou, šíрили rasovú nenávisť, nábádali na násilné činy proti Rómom, Židom a migrantom, velebili nacizmus a Hitlera, schvaľovali holokaust. Medzi osobami, ktoré sa dostali do parlamentu na kandidačnej listine ĽSNS sú minimálne traja obvinení a súdení alebo vyšetrovaní pre podozrenia zo spáchania trestných činov (vrátane násilných) extrémistického charakteru, resp. s rasovým motívom (jeden z nich po zverejnení údajov o tom, že je súdený za zbitie migranta z Dominikánskej republiky, sa poslaneckého mandátu vzdal). Samotný líder ĽSNS M. Kotleba bol v minulosti na návrh prokurátora trestne stíhaný pre rasistické protirómske výroky, stíhanie však bolo súdom zastavené. Pri organizovaní verejných podujatí sa M. Kotleba opakovane dostával do potýčok s políciou, bol niekoľkokrát zadržaný a predvedený na políciu.

Neprehliadnuteľnou súčasťou mentálnej a ideovej výbavy predstaviteľov ĽSNS, ako aj mnohých iných slovenských pravicových ex-

²¹ Vrabčova, Marie: *Katolíci žehnali Tisovi aj Kotlebovi* in: *Sme*, 14. 3. 2016.

²² Cirkev: *Súdneho vikára desí vstup Kotlebovcov do NR SR*. SITA, 8. 3. 2016.

²³ Pozri: Mikušovič, Dušan: *Sekretár biskupov Ziolkovský: Kto útočí na Židov, útočí aj na katolíkov* in: *Denník N*, 29. 3. 2016.

extrémistov, je konšpiračné vnímanie reality. Propagačné a publicistické materiály publikované pod značkou ĽSNS (a predtým aj pod značkou jej faktickej predchodkyne SP) na internete, v sociálnych sieťach alebo v tlačovej podobe, sú popretkávané úvahami o skrytých mechanizmoch, pomocou ktorých sa rôzne zoskupenia snažia ovládnuť svet a Slovensko, podriaďiť si, resp. zlikvidovať národy, vrátane slovenského národa. Sú to predovšetkým „eurobyrokrati“ a EÚ ako celok, Židia, sionisti, slobodomurári, Američania, štát Izrael, agenti „liberálneho Západu“, ktorí škodia Slovensku a Slovákom. Spoločným menovateľom spomínaných úvah je predstava, že vývoj na Slovensku po roku 1989 determinovali tajné mechanizmy cudzieho vplyvu a nadvlády.

4.2.1. Programové dokumenty a témy

Všetky významnejšie programové dokumenty ĽSNS sú spravidla stručné niekoľkostranové elaboráty heslovitého typu, ktoré neposkytujú komplexný pohľad na programový profil strany, i keď obsahujú niektoré dôležité prvky, na základe ktorých sa dajú identifikovať stranícke inklinácie.

V stručnom dvojstranovom *dokumente Programové ciele politickej strany Naše Slovensko*, publikovanom v septembri 2009 pred tým, ako ĽSNS formálne vznikla, sa nový subjekt prezentuje ako radikálna politická sila, ktorá chce zmeniť existujúci systém (nahradiť „skorumpovaný parlamentný systém“ systémom „priamej demokracie“), zaviesť imperatívny poslanecký mandát, „odstrániť zákony potláčajúce slobodu názoru, myslenia, vyjadrovania a vedeckého bádania“. Navrhuje vytvoriť „oddieľ domobrany – Národnej stráže“, vybudovať „politickú nezávislosť Slovenského štátu od nadnárodných inštitúcií“, vystúpiť z NATO a „ostatných organizácií, ktoré obmedzujú slobodu a rast slovenského národa“. K otázkam interetnických vzťahov, vrátane problematiky rómskeho obyvateľstva, sa dokument nevyjadroval.

Volebný program ĽSNS v roku 2010 *14 krokov pre budúcnosť Slovenska a našich detí* sa skladal zo 14 bodov, sformulovaných v agresívno-apelatívnej forme (každá veta polstranového textu sa končila výkričníkom). Rasizmus

a nacionalizmus v tomto dokumente už boli zreteľne prítomné. Trikrát sa v programe spomínajú „paraziti“ – v zjavnom, nespornom kontexte – paraziti rómski („cigánski“). Protimaďarský odkaz obsahovala posledná veta programu „Nedopustíme zmenu našich hraníc, ktorú žiadajú protislovenskí šovinizisti“. Strana tiež žiadala zrušiť „postihovanie ľudí za ich názory a myšlienky“.

Krátky, iba jednostranový volebný program ĽSNS z roku 2012 (*Desatoro ĽSNS so symptomatickým podnázvom Na odstránenie následkov zločinov spáchaných politikmi po novembri 1989 a nastolenie sociálnej spravodlivosti*) bol zhrnutím všeobecne znejúcich hesiel o zodpovednosti politických strán, „rozumnom hospodárení“, znížení plátov politikov a vysokých štátnych úradníkov, potrebe všeobecnej zamestnanosti, obnovení potravinovej a energetickej sebestačnosti krajiny. Z dokumentu sa však už dali ľahšie odčítať ideové inklinácie strany. Jednotlivé formulácie naznačovali, že ide o zoskupenie rasistické a protirómske („odstránime zvýhodňovanie cigánskych príživníkov pred slušnými ľuďmi“, „parazitom nedáme vôbec nič“), nacionalistické, protieurópske a protizápadné („slovenské záujmy stavíme nad diktát Bruselu“, „presadíme vystúpenie z teroristického paktu NATO“), xenofóbne a proticudzinecké („zabráňime cudzincom skupovať slovenskú pôdu“, „sprísňime imigračnú a vízovú politiku“), poznačené kultom fyzickej sily („založíme Domobranu“, „rozšírime právo použiť zbraň“) a homofóbne („odmietame registrované partnerstvá, adopciu detí homosexuálmi aj propagáciu sexuálnych úchyliet“).

Skutočný ideový a hodnotový profil ĽSNS sa ukazuje najmä pri jej narábaní s jednotlivými témami, ktorým sa venuje vo svojich programových dokumentoch alebo straníckych komunikačných posolstvách, resp. v individuálnych komunikačných posolstvách jej predstaviteľov (vo vyhláseniach, stanoviskách, príspevkoch, výrokoch a odkazoch v straníckych médiách – v periodikách, na sociálnych sieťach a pod.).

K ťažiskovým témam ĽSNS patria: Európska únia, USA a NATO, Rómovia, Židia, Izrael a sionizmus, slovenský štát v rokoch 1939–1945, migrácia a migranti.

4.2.2. Zahraničná politika: EÚ-fóbia, antiamerikanizmus, pro-ruské postoje

Protizápadná orientácia ĽSNS sa najzreteľnejšie prejavuje vo vzťahu k EÚ a NATO. Obidvom západným integračným zoskupeniam pripisuje strana iba negatívne vlastnosti a dožaduje sa odchodu SR tak z EÚ, ako aj z NATO. Hoci ĽSNS sa od začiatku stavala radikálne proti členstvu SR v EÚ, v roku 2014 sa zúčastnila na voľbách do Európskeho parlamentu, pričom za hlavný cieľ svojho účinkovania v Európskom parlamente označila „oslobodenie Slovenska spod bruselského diktátu a obnovenie nezávislosti a samostatnosti Slovenskej republiky“. V jednostranovom volebnom dokumente *Naše ciele v Európskom parlamente* ĽSNS uviedla, že členstvo Slovenska v EÚ znamená „úplné podriadenie sa“ a „vzdanie sa základných pilierov a znakov štátnosti“, pričom EÚ podľa nej vnucuje Slovensku homosexuálne partnerstvá a zvýhodňovanie „asociálnych parazitov“.

Odmietavý vzťah k EÚ prezentujú predstavitelia ĽSNS pri každej vhodnej príležitosti. V marci 2014 pri príležitosti 75. výročia vzniku vojnového slovenského štátu dal M. Kotleba odstrániť z budovy Banskobystrického samosprávneho kraja vlajku EÚ, ktorú stranícke noviny ĽSNS *Naše Slovensko* označili za „európsku okupačnú handru“.

Vo volebnom programe 2016 *10 bodov za naše Slovensko* ĽSNS označila NATO za „zločinecký pakt, ktorý slúži na presadzovanie mocenských záujmov USA“, poukázala na „americké vojnové zločiny“ a sľúbila, že „jednostrannú orientáciu na Západ nahradí vyváženou spoluprácou so všetkými krajinami sveta“. Svoj antiamerikanizmus demonštruje ĽSNS nielen publikovanými stanoviskami, v ktorých reaguje na rôzne udalosti vo svete, resp. na postoje Slovenskej republiky v oblasti zahraničnej politiky, ale aj účasťou svojich predstaviteľov na verejných podujatiach organizovaných na protest proti USA.

Autentickým prejavom toho, ako zástupcovia ĽSNS vnímajú aktuálne trendy vo vývoji jednotlivých štátov a v medzinárodných vzťahoch,

bol otvorený list, ktorý M. Kotleba ako úradujúci predseda BBSK zaslal v januári 2014 úradujúcemu prezidentovi Ukrajiny Viktorovi Janukovyčovi, v ktorom ho žiadal nepodvoliť sa protestujúcim demonštrantom v Kyjeve. Podľa M. Kotlebu v pozadí udalostí na Ukrajine bol boj EÚ o nové trhy a snaha „teroristickej organizácie NATO“ priblížiť sa k hraniciam Ruskej federácie. M. Kotleba v liste označil demonštrujúcich ukrajinských občanov za „teroristov“ a v „záujme budúcnosti slovanských národov“ odkázal ukrajinskému prezidentovi, že s teroristami „nemožno vyjednávať“, pričom v tejto súvislosti spomenul „osud srbského národného hrdinu Slobodana Miloševića“.²⁴ V máji 2016 na počesť návštevy ruského prokremeľského motorkárskeho gangu „Noční vlci“ v Banskej Bystrici M. Kotleba vyvesil na sídle BBSK ruskú štátnu vlajku.

4.2.3. Rómovia: rasizmus, reštrikcie, násilie

Tzv. rómska otázka je jednou z kľúčových tém pre všetkých slovenských pravicových extrémistov. ĽSNS nie je výnimka, skôr naopak: svoje rasistické stanoviská prezentuje v otvorenej, radikálnej forme. Práve cez uchopenie tejto témy a cez vzťah k Rómom sa najviac prejavuje fašizoidný charakter tejto strany. Mieša sa tu antropologický rasizmus, popretie princípu rovnosti občanov, syndróm exklúzie, sociálny šovinizmus, kult represii a násilia, vytváranie obrazu nepriateľa a jeho dehumanizácia – to všetko spolu predstavuje znaky príslušnosti k fašizmu. Okrem toho je tu prítomný odpor k základnému princípu liberálnej demokracie – právnenému štátu (vláde práva), spochybnenie monopolu štátu na použitie násilia, snaha nahradiť poriadkovú funkciu štátu vlastnými „poriadkovými“ jednotkami.

ĽSNS vo všetkých programových dokumentoch a v publikovaných stanoviskách či výrokoch jej predstaviteľov zásadne používa na označenie Rómov adjektívum „cigánsky“, spravidla v spojení so slovom s negatívnou konotáciou – „cigánska kriminalita“, „cigánsky

²⁴ Kotleba v liste vyzval Janukovyča, aby ochránil Ukrajinu – <http://www.webnoviny.sk/slovensko/clanok/785081-kotleba-v-liste-vyzval-janukovyca-aby-ochranil-ukrajinu/>

teror“ „cigánski extrémisti“, „cigánski paraziti“, „cigánski agresori“, „cigánski zločinci“, „cigánski zloději“, „asociálni Cigáni“, „agresívne Cigánky“ a pod.

Slovenská pospolitosť, predchodca ĽSNS, a v súčasnosti aj samotná ĽSNS, pristupujú k „rómskej“ téme predovšetkým ako k politicky oslovujúcej agende. Pravicoví extrémisti ju používajú ako účinný nástroj volebnej mobilizácie. Predstavitelia najprv SP a neskôr ĽSNS sa sústreďovali na aktivity súvisiace s „rómskou“ témou najmä v oblastiach so zmiešaným obyvateľstvom, s výrazným zastúpením príslušníkov rómskej menšiny, žijúcich v osadách. Prejavy napätia medzi Rómami a nerómami, incidenty a konflikty, v ktorých figurovali Rómovia, sa vždy stávali stredobodom pozornosti pravicových extrémistov, ktorí buď svojou osobnou prítomnosťou na mieste, kde sa odohráva problematická udalosť, alebo medializovanými vyhláseniami na jej margo pripomínali verejnosti, že majú na riešenie „rómskej otázky“ jednoduché a účinné návody. Organizovali tiež protirómske zhromaždenia za účasti miestneho obyvateľstva, snažili sa na Rómov fyzicky útočiť.

V decembri 2011 Marian Kotleba oznamoval: „Ak chcete vedieť, čo spravíme s peniazmi, ktoré dostaneme po zisku viac ako 3% hlasov, to vám prezradím hneď teraz. V cigánskymi extrémistami najviac postihnutých oblastiach založíme výcvikové centrá domobrany a tým dáme slušným ľuďom možnosť aktívne sa podieľať na ochrane životov a zdravia svojich blízkych a svojho majetku. Ako začiatok toho, čo ostatní pokladajú za nemožné“.²⁵

Protirómske tvrdenia obsahoval programový dokument ĽSNS k voľbám do Európskeho parlamentu v roku 2014. Uvádzal, že slovenský sociálny systém „spôsobuje doslova bezbrehé zvýhodňovanie menšiny, ktorá si z plodenia detí urobila biznis“, pretože „Európska únia si to tak praje“. Strana navrhovala „zabrániť ďalším dotáciám na cigánskych extrémistov a tým umožniť ich voľný pohyb do krajín EÚ“. Funkcionári, členovia a sympatizanti ĽSNS v súčasnosti aktívne šíria protirómsky rasizmus cez vlastné komunikačné kanály (internet, Facebook).

4.2.4. Antisemitizmus: Židia, Tisov štát, Izrael

Predstavitelia ĽSNS otvorene prezentujú aj svoje stanoviská v otázkach súvisiacich so Židmi. Čo však v súčasnosti odlišuje narábanie ĽSNS s „rómskou“ a „židovskou“ témou je frekvencia výrokov na jednu a druhú tému a funkcia, ktorú plnia pre ĽSNS antisemitizmus a protirómsky rasizmus.

V období, keď bol M. Kotleba členom SP, vyjadroval protižidovské názory často prostredníctvom citátov antisemitských výrokov slovenských národných dejateľov, napríklad Ľudovíta Štúra, najmä výrokov o Židoch ako cudzorodom prvku pre slovenský národ. Antisemitské názory a konštrukcie prezentovali predstavitelia SP (SP-NS) v obsesívnej forme, spravidla s použitím konšpiračných formulácií. Frekvencia publikovaných antisemitských stanovísk je pritom u súčasnej ĽSNS celkovo nižšia než frekvencia výrokov s protirómskym obsahom. Autormi protižidovských výrokov sú zväčša zástupcovia strany s nižším funkčným zaradením (miestni funkcionári, členovia miestnych organizácií). V dôsledku súhrnu okolností antisemitizmus v súčasnosti neplní pre ĽSNS funkciu primárneho nástroja volebnej mobilizácie, ako je to v prípade „rómskej“ témy, skôr zohráva úlohu vnútorného zjednocujúceho ideologického a psychologického spojiva, prostredníctvom ktorého sa demonštruje lojalita členov voči organizácii a jej poslaniu.

Po páde komunistického režimu sa totiž otvorený antisemitizmus na Slovensku nestal účinným nástrojom politickej alebo volebnej mobilizácie. Keďže v dôsledku holokaustu v rokoch druhej svetovej vlny a emigračných vln počas komunistického režimu (1948, 1968) tvoria v súčasnosti Židia menej než promile z celkového obyvateľstva SR a sú pre mnohých Slovákov takmer neznámou entitou, podpora pre nejaký politický program by sa ťažko získavala iba s pomocou antisemitskej rétoriky. Tá sama o sebe nie je postačujúca na oslovenie väčšieho počtu sympatizantov. Preto sa nositelia antisemitských názorov a posolstiev od začiatku 90. rokov usilovali preniknúť do takého prostredia, v ktorom protižidovské nálady tvorili kompaktný celok s inými politickými predstavami,

²⁵ Kotleba, Marian: *O dokázaní nemožného* in: Naše Slovensko – noviny politickej strany Mariana Kotlebu, december 2011, s. 1.

oslovujúcimi širšie voličské a občianske spektrum. Po páde komunistického režimu sa proponenti politického antisemitizmu začlenili do bloku radikálno-nacionalistických a separatistických síl, ktoré presadzovali odčlenenie Slovenska od Československa. Nadviazali v tom na tradície ľudáckej politiky v predvojnovom období.

Po vzniku samostatnej SR snahy príslušníkov ultranacionalistickej scény, aby nový štát právne, politicky a ideologicky nadviazal na fašistický slovenský štát z obdobia druhej svetovej vojny stroskotali a tým aj nádeje, že antisemitizmus sa znovu stane súčasťou oficiálnej štátnej politiky. Nijaká relevantná politická strana na Slovensku po roku 1990 nezaraďovala do svojej programovej alebo komunikačnej výbavy a ani nepraktizovala nič, čo by mohlo byť označené za otvorený antisemitizmus (určitou výnimkou boli SNS a PSNS v roku 2002). ĽSNS je prvým relevantným politickým subjektom v súčasnej SR, ktorý otvorene využíva antisemitizmus ako jeden zo svojich nástrojov.

To, že sa v súčasnosti na Slovensku nedá s pomocou výlučne antisemitských hesiel získať vo voľbách dostatok hlasov na etablovanie relevantnej politickej sily, neodradzuje pravicových extrémistov od živenia antisemitského diskurzu. Práve naopak, robia to veľmi aktívne, v súčasnosti najmä prostredníctvom „alternatívnych“ médií a sociálnych sietí. Je to pre nich spoločné znamenie, identifikátor, cez ktorý sa spoznávajú a ktorý im slúži ako vnútorné názorové spojivo. Hoci ultranacionalisti a pravicoví extrémisti hlásaním výlučne nevraživosti voči Židom sotva získajú veľa voličov vo voľbách, dokážu vďaka tomu prilákať do svojich radov viac lojálnych členov.

Antisemitizmus sa prejavuje v činnosti ĽSNS a aktivitách jej predstaviteľov trojakým spôsobom, zodpovedajúcim trom základným prúdom v antisemitskom diskurze v SR – vyvolávaním nedôvery a nevraživosti k Židom ako etnickému alebo náboženskému spoločenstvu; vyzdvihovaním režimu fašistického slovenského štátu s jeho protižidovskou genocídnou politikou; delegitimizáciou Izraela a vyvolávaním nevraživosti k židovskému štátu pod zámienkou boja so sionizmom.

Typickým príkladom vyvolávania nevraživosti k Židom (v jej zdanlivo „umiernenejšej“ podobe) je zdôrazňovanie pôvodu osôb, na ktoré predstavitelia ĽSNS útočia z ideologických, politických alebo svetonázorových dôvodov. Príkladom sú príspevky v tlačovom orgáne ĽSNS, v ktorých bývalá ministerka zahraničných vecí USA Madeleine Albright figuruje ako „česká židovka“, o aktivistke hnutia LGBTI Romane Schlesinger sa píše, že „sa netají židovským pôvodom“ a americký filantrop George Soros je označený za „židovského finančníka“. V agresívnej forme nevraživosť k Židom šíria FB stránky niektorých regionálnych organizácií ĽSNS, kde sa publikujú postingsy s otvorene urážlivým a útočným protižidovským obsahom, pričom ich autormi sú radoví členovia a sympatizanti ĽSNS, ako aj miestni funkcionári tejto strany.²⁶

Adorovanie slovenského štátu a jeho vodcu Jozefa Tisa je trvalou súčasťou propagandistickej výbavy ĽSNS (patria sem oslavy výročia jeho založenia a spomienkové akcie venované jeho predstaviteľom). Bezbrehé sympatie k genocídnemu ľudáckemu režimu a zásadné odmietanie protifašistického Slovenského národného povstania z roku 1944 nie sú iba symp-

²⁶ Rozbor príspevkov viacerých funkcionárov a členov ĽSNS na sociálnych sieťach v období pred a po parlamentných voľbách 2016 uskutočnil nezávislý blogger a aktivista Ján Benčík (pozri jeho príspevky na blogu v *Denníku N: Evolúcia, alebo ako Magat guráž stratil* (29. 1. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/evolucia-alebo-ako-magat-guraz-stratil>; *Mazurek – Kotlebov danajský dar výboru pre ľudské práva* (6. 3. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/mazurek-kotlebov-danajsky-dar-vyboru-ludske-prava>; *Kotlebov mlčanlivý pištoľník a jeho názory* (22. 3. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/kotlebov-mlcanlivy-pistolnik-a-jeho-nazory>; *Zavreli papagája, čo bude s gazdom?* (7. 4. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/zavreli-papagaja-co-gazdom>; *Ako sa Kotlebov župný odborník na dopravu primátorom nestal* (12. 4. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/sa-kotlebov-zupny-odbornik-dopravu-primatorom-nestal>; *Kotlebov okresný adlatus a jeho perly ducha* (17. 4. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/kotlebov-okresny-adlatus-perly-ducha>; *Kotlebov nenápadný jager* (27. 4. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/kotlebov-nenapadny-jager>; *Kotlebov nový poslanec* (15. 5. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/kotlebov-novy-poslanec>; *Kotlebov centurion z Laugaricia* (20. 5. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/kotlebov-centurion-laugaricia>; *Kotlebov manekýn z Oravy* (25. 5. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/kotlebov-manekyn-z-oravy>; *Kotlebov Kiko z Medzilaboriec* (8. 6. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/kotlebov-kiko-z-medzilaboriec>; *Kotlebov "gentleman" z Humenného* (26. 7. 2016) – <https://dennikn.sk/blog/kotlebov-gentleman-z-humenneho>).

tómami revizionistického a fašizoidného charakteru strany, ale aj indikátorom, že ide o stranu s antisemitským zameraním. Medzi príspevkami, publikovanými na FB profiloch strany a jej regionálnych organizácií sa objavujú postings nielen popierajúce, ale aj podporujúce holokaust, s pozitívnymi referenciami na nacistický režim v Nemecku a na jeho vodcu Adolfa Hitlera.

V novembri 2015 ĽSNS podala trestné oznámenie vo veci výstavy „Príbehy 20. storočia“, ktorú organizovala mimovládna organizácia Post Bellum. ĽSNS napadla fakt, že na výstave sa nachádzali exponáty týkajúce sa činnosti bojovníčky proti nacizmu Štefanie Lorándovej, ktorá bola počas vojny členkou židovskej organizácie Ha-Šomer. ĽSNS žiadala trest pre páchatel'ov, ktorí sa dopustili „propagácie sionizmu, ktorý je podľa ĽSNS „formou rasizmu a rasovej diskriminácie“. Svoj návrh pravicoví extrémisti odôvodňovali protisionistickou rezolúciou OSN z roku 1975 (ktorá však bola v roku 1991 Valným zhromaždením OSN zrušená). Kauza Š. Lorándovej bola od roku 1989 prvým prípadom, keď na Slovensku sa nejaký subjekt súdne domáhal udeliť trest za niečo, čo počas druhej svetovej vojny súviselo s bojom proti nacizmu a so zachraňovaním Židov (i keď formálne išlo o snahu potrestať „propagáciu sionizmu“). Koncom júla 2016 jeden z poslancov ĽSNS ukončil zhromaždenie priaznivcov strany, účastníkov protestného zhromaždenia proti Dúhovému PRIDEu v Bratislave, pokrikom „Na stráž!“ (fašistický pozdrav z obdobia druhej svetovej vojny) priamo pri Pamätníku obetiam holokaustu.

Kritika sionizmu a Izraela je neprehliadnuteľnou súčasťou stanovísk ĽSNS v otázkach medzinárodných vzťahov a zahraničnej politiky. Sionizmus prirovnáva táto strana k totalitným ideológiám. Pozitívny vzťah politikov alebo iných verejných činiteľov k židovskému štátu je pre pravicových extrémistov automaticky diskvalifikujúcim príznakom. Napríklad na úmrtie bývalého československého prezidenta Václava Havla zareagovala ĽSNS znevažujúcim textom, v ktorom okrem iného pripo-

menula, že bol „veľkým podporovateľom Izraela“.²⁷ Vo svojich programových dokumentoch ĽSNS žiadala zavedenie vízovej povinnosti voči Izraelu (spolu s USA), oznamovala, že „vždy bude vystupovať proti rozšíreniu EÚ o neeurópske a nekresťanské štáty“, pričom uvádzala Izrael spolu s Tureckom, hoci na rozdiel od Turecka Izrael nemá záujem vstúpiť do EÚ.²⁸

4.2.5. Migrácia: xenofóbia, islamofóbia, šovinizmus

Téma migrácie a migrantov je jednou z ťažiskových v komunikačných a mobilizačných stratégiách pravicových extrémistov. Atmosféra, ktorá vznikla na Slovensku v druhej polovici roka 2015 a pretrvávala do marcových volieb 2016 v súvislosti s utečeneckou vlnou v Európe, nahrávala xenofóbnym politickým silám, vrátane ĽSNS, ktorej predstavitelia túto atmosféru využívali nielen na posilnenie volebnej podpory, ale ju aj aktívne živili: šírili poplašné a zavádzajúce informácie o príčinách, podobe a možných následkoch migračnej vlny pre Európu a pre Slovensko.

Odpor voči zahraničným migrantom bol od samého začiatku jedným z hlavných posolstiev ĽSNS, ktorá ho dávala do súvislosti so snahou „zachovať Európu európsku a kresťanskú“.²⁹ V období vyvrcholenia utečeneckej vlny v rokoch 2015–2016 sa posilnil islamofóbny prvok v rétorike ĽSNS. Ten sa spájal s opakovaným motívom, že migračnú vlnu vyvolala zámerne EÚ, aby zmenila charakter Európy a aby poškodila malé národy v strednej Európe. V úvodníku volebných novín ĽSNS sa v marci 2016 uvádzalo: „Dnes už len slepý nevidí, že invázia militantných moslimov, ktorí sa valia do Európy, bola vyvolaná úmyselne ... Ako si teda vláda chce poradiť s dvestotisíc agresívnymi imigrantmi, väčšinou moslimami, ktorých príchod na Slovensko europoslanci za strany Smer, SDKÚ, Most-Híd, OĽaNO a KDH schválili? ... Súčasná vláda má od EÚ dovolené vyhlasovať, že imigrantov neprijme. Po voľbách sa to ale zmení ...“.³⁰ Typickým príkladom vyvolávania naliehavého pocitu ohrozenia,

²⁷ *Odvrátená tvár Havla* in: Naše Slovensko – noviny politickej strany Mariana Kotlebu, január 2012, s. 2.

²⁸ Naše Slovensko – noviny politickej strany Mariana Kotlebu, apríl – máj 2014, s. 2.

²⁹ Naše Slovensko – noviny politickej strany Mariana Kotlebu, apríl – máj 2014, s. 2.

³⁰ Grausová, Natália: *Otvorme si oči!* in: Naše Slovensko – noviny politickej strany Mariana Kotlebu, bez dátumu, s. 1.

navádzajúceho na agresívne konanie, boli časti volebného programu ĽSNS z roku 2016: „V situácii, keď naši vlastní obyvatelia nemajú prácu, keď čoraz viac rodín trpí chudobou, nebudeme za žiadnych okolností živiť cudzincov. Odmietame páchať národnú samovraždu! ... Nedopustíme, aby naše ženy obťažovali agresívni imigranti tak, ako to robili nemeckým ženám v Kolíne. Otčinu si nedáme – budeme sa brániť! Moslimskí imigranti sa nevedia a ani nechcú prispôbiť našim zákonom a spoločenským normám. Páchajú mnohé zločiny a sú ohromnou záťažou pre pôvodných obyvateľov. Vytláčajú kresťanstvo a európsku kultúru a menia na svoj obraz spoločnosť, ktorá ich prijala. My ... národ ani Boha nikdy nezradíme. Nedovolíme imigrantom obsadiť Slovensko. Nedáme im naše ženy ani našu zem. Obránime našu vlasť bez ohľadu na to, čo si o tom budú myslieť v Európskej únii“.³¹

4.3. Povolené aktivity ĽSNS

Svoje zvolenie do NR SR označila ĽSNS za „historický medzník, ktorým sa začal boj za oslobodenie Slovenska a obnovenie jeho suverenity na parlamentnej pôde“. Podľa vedenia ĽSNS jej úspech vo voľbách je „dôkazom toho, že občania SR už majú dosť tzv. štandardných politických strán, ktoré už desaťročia ničia Slovensko a slúžia cudzím záujmom, ktoré im diktujú z Bruselu a Washingtonu“.³²

V prvom polroku nového funkčného obdobia NR SR sa však ĽSNS ako parlamentná strana so svojim 14-členným poslaneckým klubom správala pomerne pasívne. Jej účasť na procese legislatívnej tvorby bola skromná – poslanci za túto stranu podali iba šesť legislatívnych návrhov – okrem iného návrh na zrušenie štátneho príspevku pre politické strany a návrh na zníženie počtu poslancov NR SR zo 150 na 100 (celkovo do parlamentu v tomto období bolo podaných 197 legislatívnych návrhov). Nepredložili ani jeden pozmeňujúci návrh k iným prerokovávaným návrhom záko-

nov, podaným vládou alebo poslancami. Náznou ukážkou legislatívnej tvorby ĽSNS bol návrh novely zákona o neziskových organizáciách, podľa ktorej mimovládne neziskové organizácie „priamo či nepriamo napojené na financovanie zo zahraničia sa budú musieť registrovať do novovytvoreného Registra zahraničných agentov“ a „budú musieť v každej propagačnej aktivite pri názve svojej organizácie uviesť aj zreteľný dodatok „Pozor! Zahraničný agent““.³³ Ide o návrh de facto popierajúci skutočnosť, že Slovensko je členskou krajinou EÚ – recipientom eurofondov, z ktorých sú financované tak projekty štátnych inštitúcií, ako aj mimovládnych organizácií. Podobná právna úprava existuje v Rusku s jeho autoritárskym režimom (napokon ĽSNS sa na príklad Ruska v dôvodovej správe odvoláva; odvoláva sa tiež na USA a Izrael ako príklady podobnej úpravy, v prípade týchto dvoch krajín však ide o zavádzajúcu referenciu). Návrh na zavedenie statusu „zahraničného agenta“ je prejavom otvorenej nevraživosti k občianskej spoločnosti a odmietnutia liberálnej demokracie ako systému.

Ďalšou zaznamenanou aktivitou v parlamente bol návrh M. Kotlebu na začiatku aprílovej schôdzy NR SR uctiť minútu ticha prezidenta slovenského štátu Jozefa Tisa, ktorého povojnový československý tribunál odsúdil na trest smrti. Tento návrh však do programu nebol zaradený.

Ťažisko činnosti strany po jej vstupe do parlamentu spočívalo v pokračovaní jej dovtedajších mimoparlamentných aktivít, v presadzovaní tradičnej straníckej agendy prostredníctvom verejných akcií. ĽSNS iniciovala petíciu za vypísanie referenda o vystúpení SR z EÚ a NATO (ohlásila túto iniciatívu 1. júla 2016, t. j. v deň, keď SR prevzala predsedníctvo v Rade EÚ a 7 dní po referende o členstve Veľkej Británie v EÚ; zámerom iniciatívy je zozbierať 350-tis. podpisov občanov), zorganizovala úradmi nepovolenú manifestáciu proti Dúhovému PRIDEu v Bratislave pod názvom „Protest proti pochodu úchylákov v Bratislave“,

³¹ 10 bodov za naše Slovensko (*Volebný program ĽSNS*) in: Naše Slovensko – noviny politickej strany Mariana Kotlebu, bez dátumu, s. 5.

³² *Voľby: Podľa Kotlebu je vstup strany do NR SR historický medzník*. SITA, 6. 3. 2016.

³³ <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=6083>

oznánila, že bude vypravovať do vlakov svoje vlastné „poriadkové“ hliadky, aby chránili „slušných ľudí“, ktorých vraj „nechráni štát“, pred „cigánskymi extrémistami“. Predstavitelia strany tiež útočili na parlamentné strany, vládne a opozičné, medzi ktorými podľa nich „nieť žiadneho rozdielu“. Jedným z motívov tejto kritiky bol fakt, že všetky parlamentné strany (s výnimkou niektorých predstaviteľov strany Sme rodina) pristúpili na faktickú ostrakizáciu ĽSNS v parlamente, keď odmietli akúkoľvek spoluprácu s ňou.

Programová výbava ĽSNS, personálna skladba jej vedenia, úroveň expertízy a miera profesionalizmu jej štruktúr, jej postup po voľbách a prvé skúsenosti s účinkovaním v pozícii parlamentnej strany potvrdzujú fakt, že tento politický subjekt nie je nastavený na štandardný proces prípravy a uskutočnenia praktických politických riešení, ale je silou orientovanou na odstránenie existujúceho systému. Návrhy predkladané touto stranou buď v jej programových dokumentoch alebo vo výrokoch jej popredných predstaviteľov nie sú podložené spoľahlivou expertízou a v rámci súčasného systému sú prakticky nerealizovateľné. V tej podobe, v akej ĽSNS momentálne pôsobí, neexistujú možnosti jej integrácie do existujúceho demokratického systému tak, aby bola jeho štandardnou funkčnou súčasťou. Preto najpravdepodobnejším scenárom ďalšej činnosti ĽSNS bude pokračovanie v predkladaní protisystémových návrhov, kritika existujúceho systému a etablovaných politických aktérov a uskutočňovanie rozmanitých aktivít mimo parlamentu v snahe udržať si, resp. zvýšiť volebnú podporu.

4.4. Voliči ĽSNS

4.4.1. Sociálno-demografická štruktúra

Pravicovo-extrémistická ĽSNS v parlamentných voľbách 2016 získala 8,04% voličských hlasov, čo v absolútnych číslach predstavuje

209-tis. hlasov. Volebný úspech pravicových extrémistov bol veľkým prekvapením, keďže predvolebné prieskumy takýto vysoký výsledok nesignalizovali a svojimi odhadmi ostávali hlboko pod 5% hranicou zvoliteľnosti.³⁴ Je pravdepodobné, že veľká časť voličov ĽSNS sa mobilizovala krátko pred voľbami.

Kto boli voliči ĽSNS? Podľa výsledkov výskumu v deň volieb, ktorý pre TV Markíza realizovala agentúra FOCUS³⁵, to boli predovšetkým mladí voliči. Táto strana bola najúspešnejšia medzi prvovoličmi – u nich získala až 22,7% hlasov. Druhou najúspešnejšou medzi najmladšími voličmi bola libertariánska, euroskeptická strana Sloboda a solidarita (SaS) a výrazne nadpriemerný bol aj výsledok ďalšej novej strany Sme rodina – Boris Kollár. Na druhej strane medzi prvovoličmi úplne prepadli etablované strany Smer-SD, Most-Híd, ale aj staršia politická verzia nacionalizmu – Slovenská národná strana (SNS) (pozri tabuľku 6).

Tabuľka 6. Ako volili prvovoliči v parlamentných voľbách 2016 (v %)

Strana*	Celkový výsledok	Výsledok medzi prvovoličmi (18-21 rokov)
Smer-SD	28,3	7,6
SaS	12,1	17,7
OĽaNO-Nova	11,0	12,6
SNS	8,6	5,5
ĽSNS	8,0	22,7
Sme rodina	6,6	11,4
Most-Híd	6,5	3,3
Siet'	5,6	7,0
Iné strany	13,3	13,2

* Iba strany, ktoré získali viac ako 5% hlasov.

Zdroj: Agentúra FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5. 3. 2016.

³⁴ Treba však zdôrazniť, že podľa zákona o volebnej kampani z roku 2014 sa 14 dní pred voľbami zakazuje zverejňovanie volebných prieskumov. Parlamentné voľby 2016 boli prvými voľbami, ktoré sa konali podľa týchto pravidiel. Prieskumy preto nemali šancu zachytiť volebné rozhodnutia, ktoré občania urobili 2-3 týždne pred voľbami.

³⁵ Výberové zisťovanie typu exit-poll sa realizuje pri východe z volebnej miestnosti, teda bezprostredne po akte voľby, na početnej vzorke. V roku 2016 agentúra FOCUS realizovala volebný výskum pre TV Markíza na vzorke až 20 128 respondentov-voličov. Jeho výsledky boli uverejnené bezprostredne po uzavretí volebných miestností.

Vo všeobecnosti platí, že extrémistické a radikálne strany sú populárnejšie medzi mužskými voličmi. Rodový aspekt sa veľmi výrazne prejavil aj v prípade ĽSNS – v jej elektoráte dve tretiny predstavujú muži, tretinu ženy. Rodová priepasť sa však najvýraznejšie roztvorila práve medzi prvovoličmi – až takmer tretina mladých mužov–prvovoličov dala hlas tejto strane, čo je takmer dvojnásobne viac ako medzi ženami. Opačne bola rodovo „prepólovaná“ iná nová strana, Sme rodina, ktorú si oveľa častejšie vyberali ženy-prvovoličky. V prípade dvoch ďalších politických subjektov, ktoré boli úspešné medzi prvovoličmi, sa „gender-gap“ neprejavil (pozri tabuľku 7).

Tabuľka 7. Rodový aspekt v prípade prvovoličov v parlamentných voľbách 2016 (v %)

Strana	Muži	Ženy
ĽSNS	32,0	17,8
Sme rodina	8,5	16,9
SaS	15,8	14,8
OĽaNO-Nova	11,3	12,3

Zdroj: Agentúra FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5. 3. 2016.

Výrazným diferenciačným faktorom volebného správania zvyklo byť na Slovensku vzdelanie. Vysokoškolské vzdelanie bývalo silným prediktorom voľby prореformných, prointegračných strán. Faktor vzdelania však postupne slabne. Jednou z príčin môže byť aj narastajúci podiel ľudí s univerzitným diplomom, ale druhým, závažnejším faktorom takéhoto vývoja môže byť aj fakt, že absolvovanie vysokej školy nie je žiadnou spoľahlivou zárukou odolnosti voči populizmu, nacionalizmu a extrémizmu.

Nadpriemerný výsledok v prostredí vysokoškolsky vzdelaných voličov získala najmä SaS. ĽSNS v tomto prostredí bodovala podstatne slabšie, jej silnou cieľovou skupinou boli voliči so stredoškolským vzdelaním. Aj medzi naj-

vzdelanejšími voličmi však dosiahla výsledok nad 5% (pozri tabuľku 8). V štruktúre elektorátu predstavujú voliči s univerzitným diplomom pätinu.

Tabuľka 8. Ako volili vysokoškolsky vzdelaní voliči v parlamentných voľbách 2016 (v %)

Strana*	Celkový výsledok	Výsledok medzi voličmi s VŠ vzdelaním
Smer-SD	28,3	27,0
SaS	12,1	22,5
OĽaNO-Nova	11,0	15,5
SNS	8,6	7,7
ĽSNS	8,0	5,4
Sme rodina	6,6	5,6
Most-Híd	6,5	6,9
Sieť	5,6	7,3
Iné strany	13,3	2,1

* Iba strany, ktoré získali viac ako 5% hlasov.

Zdroj: Agentúra FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5. 3. 2016.

4. 4. 2. Motívy a zdroje podpory

Výskum exit poll zisťoval aj motívy voľby. Vo všeobecnosti medzi voličmi dominoval sociálny a ekonomický program, čo kopíruje aj rebríček naliehavých problémov. Voliči ĽSNS najčastejšie uvádzali bližšie nešpecifikované „záujmy Slovenska“ a „antikorupčný program“ (pozri tabuľku 9). Hoci motív „líder strany“ nebol v takto deklarovaných dôvodoch silne zastúpený, Marian Kotleba dostal až 74,5% preferenčných hlasov z hlasov odovzdaných pre ĽSNS, čo bol najvyšší podiel zo všetkých lídrov strán, ktoré boli zvolené do parlamentu. Na jednej strane to signalizuje vysokú dôveru voličov k predsedovi strany, ale na strane druhej aj slabú viditeľnosť ďalších kandidátov strany. Inými slovami, dôvera voličov je sústre-

Tabuľka 9. Dôvody voľby jednotlivých strán v parlamentných voľbách 2016 (v %)

Dôvod voľby	Všetci voliči	Voliči ĽSNS
Záujmy Slovenska	9,1	22,7
Antikorupčný program	10,6	20,3
Sociálny program	22,0	14,4
Iný dôvod	9,6	12,6
Utečenci, terorizmus	4,0	8,1
Ekonomický program	20,6	7,4
Líder, osobnosti	8,0	6,0
Najmenšie zlo	8,9	5,4
Zdravotnícky program	2,6	1,7
Nová strana	1,3	0,7
Menšinový program	3,3	0,5

Zdroj: Agentúra FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5. 3. 2016.

dená najmä na lídra. Podobný podiel prednostných hlasov dosiahol aj Boris Kollár, líder strany Sme rodina (72,9%)³⁶.

ĽSNS dokázala vo voľbách 2016 využiť stratégiu maximalizácie volebného zisku – udržať si čo najviac bývalých voličov (voľbu zopakovalo vyše 70% jej voličov z roku 2012) a získať čo najviac nových. Ako sme uviedli, k prekvapujúcemu volebnému úspechu ĽSNS prispeli aj prvovoliči, t. j. tí, ktorí sa na parlamentných voľbách zúčastnili prvýkrát. ĽSNS však dokázala mobilizovať aj tých bývalých nevoličov, ktorí boli oprávnení voliť v roku 2012, avšak nevyužili túto možnosť. Niekdajší nevoliči (mobilizovaní voliči + prvovoliči) predstavujú približne dve pätiny aktuálneho elektorátu ĽSNS (39,2%), pričom každá z uvedených skupín tvorí asi polovicu. Zisky od bývalých voličov iných strán nie sú až také dominantné (pozri tabuľku 10).

Tabuľka 10. Ktorú stranu volili v roku 2012 voliči z roku 2016 (v stĺpcových %)

Strana	Smer-SD	SaS	OĽaNO – Nova	SNS	ĽSNS	Sme rodina	Most-Híd	Siet'
Smer-SD	88,2	6,9	11,2	41,5	18,5	24,7	4,9	17,7
KDH	1,0	2,5	11,2	3,0	1,7	2,0	3,3	11,0
OĽaNO-Nova	0,5	5,9	29,3	1,9	5,2	5,4	1,1	7,2
Most-Híd	0,3	3,8	3,5	0,8	0,9	3,1	56,5	5,4
SDKÚ-DS	0,7	16,3	13,6	2,8	2,6	6,2	11,4	20,2
SaS	0,6	43,2	10,2	3,2	7,5	12,9	5,7	12,2
SNS	1,0	1,4	2,0	29,3	7,6	6,0	0,3	3,4
ĽSNS	0,2	0,3	0,6	0,9	12,7	1,0	0,1	0,6
Iné strany	0,6	2,1	1,9	2,3	3,6	3,8	1,8	3,1
Nevolili v roku 2012	6,7	17,0	16,0	14,1	39,2	33,6	10,4	18,4
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Agentúra FOCUS pre TV Markíza, exit poll 5. 3. 2016.

³⁶ Výrazne populárni lídri svojich strán Robert Fico (Smer-SD) a Béla Bugár (Most-Híd) získali menej – 68,1%, resp. 63,9% preferenčných hlasov. Bližšie pozri: Štatistický úrad SR, www.statistics.sk

4.4.3. Povolebný vývoj preferencií ĽSNS

Napriek tomu, že bezprostredne po voľbách sa spustila široká diskusia o ideovom profile ĽSNS a o všetkých znakoch, ktoré túto stranu zaraďujú do kategórie fašistických alebo neonacistických, jej popularitu táto diskusia neovplyvnila. Ako ukazuje vývoj povolebných preferencií, podpora ĽSNS neklesla (pozri tabuľku 11). Jej potenciálni voliči tým vyjad-

rujú nielen spokojnosť so svojím volebným rozhodnutím v marci 2016, ale aj s povolebným účinkovaním kotlebovcov ako parlamentnej strany. Signalizuje to aj výskum agentúry AKO z apríla 2016,³⁷ ktorý zisťoval povolebnú lojalitu voličov. Podľa jeho výsledkov by mesiac po voľbách tú istú politickú stranu v priemere volilo 78,7% voličov. Najviac pôvodných voličov, až 94%, si udržala ĽSNS.

Tabuľka 11. Povolebný vývoj preferencií politických strán (v % z rozhodnutých voličov)

Strana*	Volebný výsledok	Máj 2016	Jún 2016	August 2016	September 2016
Smer-SD	28,3	28,7	26,4	27,0	27,7
SaS	12,1	13,0	14,1	13,7	13,5
OLaNO-Nova	11,0	9,7	9,9	8,8	8,2
SNS	8,6	11,2	14,5	14,0	12,6
ĽSNS	8,0	8,9	8,4	8,9	8,3
Sme rodina	6,6	5,9	6,9	6,9	6,8
Most-Híd	6,5	6,0	5,9	6,1	7,7
Sieť	5,6	3,5	1,4	1,4	1,4

* Iba strany, ktoré vo voľbách 2016 získali viac ako 5% hlasov.

Zdroj: Štatistický úrad SR, agentúra FOCUS – <http://www.focus-research.sk/?section=show&id=10>

³⁷ Prieskum: Najvernejší ostali voliči Kotlebovej strany ĽSNS. SITA, 14. 04. 2016.

5. CHARAKTER VEREJNEJ A POLITICKEJ DEBATY O PRAVICOVOM EXTRÉMIZME, RADIKÁLNO M NACIONALIZME A FAŠIZME PO PARLAMENTNÝCH VOĽBÁCH 2016

Zvolenie ĽSNS do parlamentu vnieslo nový prvok nielen do konfigurácie slovenského systému politických strán, ale aj do verejnej debaty o pravicovom extrémizme, o príčinách jeho vzostupu, o vzťahu k politickým predstaviteľom tohto názorového prúdu, o definovaní ideologického charakteru pravicovo-extrémistickej strany, ktorá sa po voľbách 2016 stala relevantnou súčasťou straníckeho systému, o reagovaní jednotlivých sektorov spoločnosti (štátne inštitúcie, politické strany, médiá, občianska spoločnosť) na prejavy extrémizmu a radikálneho nacionalizmu.

Ako sa dajú hodnotiť reakcie zástupcov spomínaných sektorov spoločnosti v prvom polroku, ktorý uplynul od volieb v marci 2016?

Pokiaľ ide o definovanie ideového charakteru ĽSNS, treba poukázať na mimoriadny význam, ktorý mal po voľbách 2016 spontánne vytvorený konsenzus o tom, že ide o fašistickú stranu. Za „fašistickú“ označili túto stranu predstavitelia drvivej väčšiny parlamentných strán, prezident Andrej Kiska i zástupcovia viacerých mimovládnych organizácií. Po voľbách bolo v slovenských médiách zverejnené veľké množstvo publicistických a analytických príspevkov odborníkov (historikov, politológov, sociológov, psychológov) a novinárov, v ktorých ĽSNS bola označená za „fašistickú“, „neofašistickú“, resp. „neonacistickú“ stranu, pričom viacerí autori zdôvodňovali takéto označenia použitím kritériálnych znakov príslušnosti k spomínaným prúdom. Bez ohľadu na komparatívno-terminologické nuansy pri použití podobných definícií, najmä pri rozlíšení uvedených prúdov, v súčasnom širšom spoločensko-politickom kontexte Slovenska išlo o významnú vec: bol to odkaz pre fašizoidnú pravicovo-extrémistickú silu, kde sa nachádza priestor pre jej aktivity a kde sú hranice interakcií medzi ňou a zvyškom politickej triedy a občianskej spoločnosti.

Zatiaľ čo pred vstupom strany M. Kotlebu do parlamentu sa o nej v médiách často informovalo s použitím skôr eufemistických definícií a označenie tejto strany za „fašistickú“ alebo „neonacistickú“ vyvolávalo u jej zástupcov vyhrážky súdneho prenasledovania za „poškodzovanie dobrého mena strany“, po voľbách sa účelové používanie eufemistických definícií týkajúcich sa ĽSNS de facto stalo minulosťou. Média začali pristupovať k informovaniu o ĽSNS, jej profile a aktivitách, kritickejšie, adresnejšie a otvorenejšie.

S definovaním ĽSNS ako „fašistickej“ strany súvisela (hoci to nebola jediná príčina) aj politika jej izolácie a ostrakizácie zo strany „mainstreamu“ – tak vládnych ako aj opozičných strán a prezidenta Andreja Kisku. Ten označením M. Kotlebu za „fašistu“ a odmietnutím stretnúť sa s ním v Prezidentskom paláci nastavil mantinely, ktoré sa nebudú dať jednoducho a ľahko prekročiť. Počas návštevy v Krupine, v regióne, kde ĽSNS vo voľbách 2016 dosiahla najlepšie výsledky, A. Kiska na adresu lídra tejto strany vyhlásil: „Okrem toho, že pochoduje v uniforme s fakľou a prehlasuje, že SNP je najsmutnejšia udalosť našich dejín, hovorí, že skoro 60-tisíc Židov, ktorí boli počas slovenského štátu odvedení a nevrátili sa, zahynuli, že to nie je problém nášho národa, lebo nie sme židovský národ, ale slovenský. Kotleba je fašista“.³⁸ Vo svojom príhovore pri príležitosti osláv 72. výročia SNP v Banskej Bystrici prezident A. Kiska uviedol: „... môžeme a musíme porozumieť príčinám otvorenej podpory neonacizmu, fašizmu, rasizmu a čoraz otvorenejšie šíreným prejavom nenávisťi. Ale to neznamenať uzatvárať kompromisy s ich nositeľmi alebo chápavo či dokonca ospravedlňujúco odvracať zrak. Musí byť každému jasné, že podpora takýmto ideológiam a ich prejavom nie je vzdorom národa, ale hanbou človeka. A čo samozrejme nemôžeme a nesmieme, je mať štátny

³⁸ *Prezident: Kotlebu Kiska označil za fašistu.* SITA, 7. 4. 2016.

sviatok povstania proti fašizmu a zároveň štátnu toleranciu, benevolenciu k akýmkoľvek prejavom fašizmu“.³⁹

Symptomatický bol v tejto súvislosti jeden z argumentov, ktorý použili zástupcovia strán novej vládnej koalície Smer-SD – SNS – Most-Híd – Sieť na zdôvodnenie vzniku tohto zvláštneho koaličného zoskupenia, fakticky popierajúceho doterajšie deliace čiary v rámci stranického systému, ktoré určovali koaličné stratégie strán. Použili argument, že je nevyhnutné postaviť bariéru proti posilneniu pravicového extrémizmu a fašizmu vznikom širokej pravo-lavej koalície štandardných strán (napokon klauzula „o boji proti fašizmu a pravicovému extrémizmu“ bola zaradená do programového vyhlásenia vlády⁴⁰, pričom v rôznych kontextoch sa problematika extrémizmu a fašizmu spomína na viacerých miestach vládneho dokumentu). Hoci motívy vzniku novej vládnej koalície sú oveľa rozmanitejšie (vzhľadom na svoj špecifický charakter táto téma nemôže byť predmetom analýzy v tejto štúdii), samotný fakt, že problematika pravicového extrémizmu a fašizmu bola uvedená pri zostavovaní vlády, svedčí o závažnosti samotného tohto problému.

Charakteristickou črtou diskusie za účasti predstaviteľov jednotlivých „štandardných“ politických strán bol fakt, že hoci interpretácie príčin vzostupu pravicovo-extrémistickej sily, ktoré títo politici prezentovali, sa lišili hĺbkou a záberom a často obsahovali vzájomné obvinenie z nedostatočného úsilia zužovať priestor pre extrémistov, v hlavnej otázke medzi nimi v podstate panovala zhoda. Tá spočívala v konštatovaní, že ĽSNS je extrémistická (resp. fašistická) sila, neakceptovateľná pre demokratickú politiku a demokratické sily by sa mali usilovať o jej všemožné oslabenie.

Reakcia aktérov občianskej spoločnosti na zvolenie ĽSNS do parlamentu bola podľa očakávania najkritickejšou. Predstavitelia viacerých mimovládnych organizácií, ľudskoprávných a občianskych združení, spolkov a ini-

ciatív, kultúrnych a akademických inštitúcií vyjadrili znepokojenie z faktu, že sa do parlamentu dostala extrémistická strana. Máloktorá politická udalosť v predchádzajúcich rokoch vyvolala na Slovensku takú energickú kritickú reakciu takého širokého spektra zúčastnených aktérov, ako zvolenie ĽSNS do parlamentu. Nástup pravicového extrémizmu do tzv. veľkej politiky o. i. verejne odsúdilo Slovenské národné divadlo, Bábkové divadlo Na Rázcestí v Banskej Bystrici, Ústav romologických štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, iniciatíva 25 mládežníckych organizácií Nie extrémizmu v Banskej Bystrici, kresťanské Spoločenstvo Ladislava Hanusa, slovenská pobočka Medzinárodného kresťanského veľvyslanectva Jeruzalem (ICEJ Slovensko), mnohé osobnosti vedeckého, kultúrneho a umeleckého života. V publikovaných stanoviskách spomínaných a mnohých ďalších organizácií a jednotlivcov sa upozorňovalo na neprijateľné aktivity a zhubný programový a ideologický profil ĽSNS. Na Generálnu prokuratúru SR bolo podaných niekoľko desiatok podnetov od občanov žiadajúcich, aby generálny prokurátor podal na Najvyšší súd SR návrh na rozpustenie ĽSNS. Petíciu občanov žiadajúcu rozpustenie tejto strany podpísalo v priebehu jedného mesiaca na webstránke www.ludskeprava.sk viac ako 20-tis. ľudí. V rôznych mestách Slovenska boli po oznámení výsledkov volieb zorganizované verejné akcie (manifestácie a pochody) proti pravicovému extrémizmu a fašizmu. Povolebné aktivity ĽSNS, prostredníctvom ktorých začala dávať spektakulárnym spôsobom najavo svoju politickú rozpínavosť (demonštratívny zákaz predstavenia Divadelného súboru Jána Chalupku v Brezne alebo zavedenie „poriadkových“ hliadok ĽSNS vo vlakoch), sa stretli s rozhodným odsúdením občianskych aktivistov – prostredníctvom publikovaných otvorených listov a výziev (napríklad výzvou 130 osobností SR *Odmietame štát v štáte*).⁴¹

³⁹ <https://dennikn.sk/minuta/547171/>

⁴⁰ *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky* (2016), s. 2.

⁴¹ *Iniciatíva: Kotleba u nás nesmie vytvoriť štát v štáte*. Webnoviny, 15. 4. 2016 – <http://www.webnoviny.sk/slovensko/clanok/1057352-iniciativa-kotleba-u-nas-nesmie-vytvorit-stat-v-state/>

Skutočnosť, že do parlamentu bola vo voľbách 2016 zvolená strana, ktorá svojím personálnym zázemím a ideovým profilom nadväzuje na pravicovo-extrémistický subjekt rozpustený v minulosti, posúva celú kauzu do špecifického právneho kontextu. Pritom je mimoriadne dôležitou okolnosťou, že na Generálnu prokuratúru sú adresované početné podnety od občanov na jej rozpustenie.

Po prvé, justičný systém SR musí vyriešiť otázku prístupu k politickému subjektu, ktorý sa svojou činnosťou, vykonávanou prostredníctvom autorizovaných osôb a orgánov, opakovane dostáva do rozporu s § 2 (1) zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach. Rozhodnutie Generálnej prokuratúry o podaní, resp. nepodaní návrhu na Najvyšší súd SR vo veci ĽSNS a následné rozhodnutie NS SR v tejto veci môže byť prelomovým z hľadiska pokračovania aktivít pravicovo-extrémistických síl, pričom môže zároveň mať ďalekosiahle implikácie pre celkový stav politickej scény. V tejto súvislosti stojí za zmienku rozhodnutie Najvyššieho súdu SR z júna 2016, ktorým potvrdil správnosť postupu ministerstva vnútra SR, keď odmietlo zaregistrovať občianske združenie Ľudová stráž (návrh na registráciu tohto združenia podal v roku 2012 predseda ĽSNS M. Kotleba). Takisto sa v tejto súvislosti treba zmieniť o návrhu novely zákona o dráhach, ktorý v auguste 2016 schválila vláda a v októbri 2016 aj NR SR. Zámerom novely je postaviť mimo zákon protirómske „poriadkové“ hliadky ĽSNS vo vlakoch.

Po druhé, inštitúcie zodpovedné za proces normotvorby musia upraviť zákonné podmienky vykonávania politickej činnosti tak, aby organizácie a osoby, ktoré sa usilujú o odstránenie demokratického systému, nemohli takúto činnosť vykonávať, pričom ustanovenia, ktoré by im zabráňovali v protisystémovej činnosti, mali byť jasné a nespochybniteľné. V tejto otázke bude testom pripravenosti „mainstreamovej“ politickej triedy na zamedzenie protidemokratických extrémistických aktivít ďalší osud návrhu novely zákona o politických stranách z dielne poslan-

cov SaS, ktorý bol predložený do NR SR. Tento návrh presnejšie vymedzuje požiadavky na demokratický charakter registrovaných politických strán a zamedzuje vznik ozbrojených alebo polovojenských zložiek politických strán (napríklad domobrany, gardy, milície, stráže a pod.).

Po tretie, orgány slovenského justičného systému, spolu s inštitúciami, zodpovednými za proces normotvorby, musia zaistiť (resp. upraviť podmienky pre) nespochybniteľný režim právneho štátu voči každému, kto sa dopúšťa trestných činov extrémistického a rasistického charakteru. Snahu postupovať týmto smerom naznačuje aktivita ministerstva spravodlivosti, ktoré predložilo v júli 2016 do medzirezortného pripomienkového konania novelu Trestného zákona a Trestného poriadku, zmyslom ktorej je účinnejšie postihovať spomínané trestné činy. Vláda schválila návrh tejto novely v polovici augusta 2016 a má ju následne predložiť na rokovanie NR SR. Dôležitá však bude implementácia novelizovaných ustanovení. Doterajšie skúsenosti totiž svedčia o tom, že orgány činné v trestnom konaní pri postihovaní trestných činov s rasistickým, resp. extrémistickým pozadím v praxi nevyužívali ani tie možnosti, ktoré im poskytovala doterajšia platná právna úprava. Potvrdzujú to skúsenosti už po voľbách 2016, keď polícia a prokuratúra odmietli stíhať osoby šíriace rasovú neznášanlivosť alebo adorujúce nacizmus (v prípade jedného z poslancov ĽSNS polícia dospela k názoru, že jeho oslavný príspevok na sociálnych sieťach o Adolfovi Hitlerovi bol iba „pokusom autora o vyzdvihnutie pozitív nemeckého štátu“⁴²).

Osobitnou otázkou je prístup zástupcov pravicovo-extrémistickej strany k citlivým dátam súvisiacim s bezpečnostnými záujmami štátu. Strana, stavajúca sa proti základom demokratického zriadenia, ktorej sympatizanti, členovia a dokonca aj funkcionári predstavujú bezprostredné bezpečnostné riziko pre určité kategórie občanov, je antisystémovým prvkom pre fungujúci systém ochrany ústavného zriadenia a právneho štátu liberálno-demokratického typu.

⁴² Dugovič, Matej: *Kotlebovho poslanca nebudú stíhať za výrok, že holocaust sú lži a rozpravky* – Denník N, 7.9.2016 (<https://dennikn.sk/553396/vyrok-kotlebovho-poslanca-mazureka-k-holokaustu-po-policii-neprekaza-ani-prokuraturo/>)

Nie menšie riziko môže vytvárať činnosť takejto strany aj pre systém zaistenia vonkajšej bezpečnosti a obrany, keďže ako zásadový odporca súčasnej zahranično-politickej, bezpečnostnej a obrannej orientácie štátu sa môže stať nástrojom na presadzovanie záujmov vonkajších nepriateľov SR a nepriateľov jej spojencov.

Všeobecným poznatkom z praxe iných demokratických krajín, ktorým sa doteraz celkom úspešne darilo redukovať priestor pre pôsobenie extrémistických síl a brániť ich prenikaniu do mainstreamovej politiky (napríklad

Nemecko) je fakt, že základom úspechu proti-extrémistických aktivít bola kombinácia úsilia demokratického štátu a demokratických politických elít vo viacerých sektoroch spoločnosti, tak v právnej (legislatívnej, preventívno-profylaktickej a represívnej) oblasti, ako aj v oblasti ekonomickej, sociálnej, kultúrnej a vzdelávacej. Predstava, že osobitným dôrazom na pôsobenie iba v nejakej jednej, vybranej oblasti sa dá dosiahnuť pozitívna zmena, je iluzórna. Zotrvávanie na nej môže situáciu skôr komplikovať a zhoršovať.

6. MIERA DOPYTU PO PRAVICOVOM EXTRÉMIZME V SR

Pre analýzu príčin pohybov na ultranacionalistickej a pravicovo-extrémistickej scéne je užitočné skúmať stav a vývoj spoločenskej požiadavky po politike pravicovo-extrémistického typu. Jednou z analytických metód, zameraných na zisťovanie miery potenciálnej podpory tohto typu politiky v jednotlivých krajinách Európy je vypracovanie indexu DEREK (Demand For Right-Wing Extremism – dopyt po pravicovom extrémizme). Ide o medzinárodný komparatívny projekt nezávislého maďarského think-tanku Political Capital Institute (PCI), v rámci ktorého sa na základe originálneho teoretického modelu vyhodnocujú údaje z dlhodobého sociologického výskumu European Social Survey (ESS)⁴³. Výskum sa realizuje v dvojročných cykloch vo väčšine európskych štátov; pri analytickom vyhodnotení výskumných zistení partnerom PCI na Slovensku je IVO.

Pre potreby vypracovania indexu DEREK sa výskumné otázky kladené respondentom v rámci ESS, sa rozdelili do štyroch kategórií:

1. predsudky a sociálny šovinizmus (protimienštinové a protiimigrantské nálady, podpora požiadavky obmedziť migráciu a pod.),
2. antiestablišmentové nálady (nedôvera voči moci a demokratickým inštitúciám – národným a medzinárodným, voči súdnictvu a polícii, celková nespokojnosť s existujúcim politickým systémom),
3. pravicové hodnotové orientácie (silná potreba spoločenského poriadku a jeho dodržiava-

vania, oddanosť tradičným hodnotám, religiozita, politické sebadefinovanie v zmysle podpory pravicových síl),

4. obavy, nedôvera a pesimizmus (celková nespokojnosť s vlastným životom a s ekonomickou situáciou, nedôvera k iným ľuďom, pocit neistoty).

Prvé tri kategórie majú ideologický charakter. Ich obsah odráža prirodzené názorové podhubie pre pravicovo-extrémistickú ideológiu a politiku. Štvrtá kategória sa zameriava na emocionálne faktory a dopĺňa ideologické prvky prvkom psychologickým. V súlade s používanou metodológiou sa jednotlivec považuje za potenciálneho podporovateľa pravicovo-extrémistickej politiky v prípade, že pozitívne odpovedá na otázky súvisiace s postojmi a hodnotami spĺňajúcimi kritériá najmenej troch zo štyroch uvedených kategórií.

Výsledky projektu v roku 2013 naznačili (v rokoch 2014–2015 sa výskum ESS v SR neuskutočnil), že na Slovensku sa v skúmanom období viac ako 13% obyvateľov dalo považovať za potenciálnych podporovateľov pravicovo-extrémistických síl (pozri tabuľku 12). Tieto údaje potvrdili, že Slovensko patrí k tým európskym krajinám, v ktorých je dopyt po pravicovo-extrémistickej politike významným faktorom vnútropolitického vývoja.

Porovnanie dynamiky v jednotlivých kategóriách v priebehu posledných rokov ukazuje na trend silnej a stabilnej (resp. zvyšujúcej sa) podpory pre hodnotové faktory (napríklad

Tabuľka 12. Index DEREK – Slovensko (%)

	2004–2005	2006–2007	2008–2009	2010–2011	2012–2013
Predsudky a sociálny šovinizmus	27	26	33	36	39
Antiestablišmentové nálady	30	15	17	30	31
Pravicové hodnotové orientácie	19	22	29	31	34
Obavy, nedôvera, pesimizmus	25	17	18	22	20
Index DEREK⁴⁴	10,4	6,1	6,6	10,8	13,3

Zdroj: European Social Survey.

⁴³ O projekte DEREK pozri viac: <http://derexindex.eu/>

⁴⁴ Index DEREK je hodnota vytváraná spracovaním viacerých indikátorov, získaných z odpovedí na otázky respondentov v rámci výskumného projektu ESS; metóda výpočtu sumárneho indexu DEREK je vysvetlená tu: http://derexindex.eu/About_DEREX

predsudky a sociálny šovinizmus), pre určité prístupy k spoločenskému usporiadaniu (požiadavka silného spoločenského poriadku, dodržiavanie tradícií), a pre antiestablišmentové nálady – to všetko výrazne ovplyvňuje straníko-politické preferencie obyvateľstva. V jednotlivých dvojročných výskumných cykloch sa DEREK Index na Slovensku menil, ovplyvňovalo ho do značnej miery aj to, či sa strany, priaznivci ktorých sú náchylnejší k nacionalizmu a xenofóbii (t. j. strany národno-populistické) nachádzali v opozícii alebo vo vláde (malo to dopad na celkovú mieru antiestablišmentových nálad – tieto nálady boli vyš-

šie vtedy, keď národno-populistické strany boli v opozícii).

Ukazuje sa, že v parlamentných voľbách 2016 to bola práve ĽSNS, ktorá prišla s ponukou oslovujúcou značnú časť voličov náchylných na akceptovanie pravicovo-extrémistickej politiky. V tejto súvislosti je možné vysloviť hypotézu, že ak v predchádzajúcich voľbách voliči tejto kategórie buď podporovali iné strany alebo sa na voľbách nezúčastňovali (pričom iba ich menšia časť podporovala ĽSNS), v roku 2016 sa vo väčšej miere priklonili práve k ĽSNS a tým jej zabezpečili vstup do NR SR.

7. NÁZORY VEREJNOSTI – ÚRODNÁ PÔDA PRAVICOVÉHO EXTREMIZMU?

Sumárny index DEREK je medzinárodne a aj v čase komparovateľným indikátorom potenciálnej podpory pravicového extrémizmu. V ďalších podkapitolách sa pozrieme na niektoré aspekty stavu verejnej mienky na Slovensku. Vybrali sme niekoľko oblastí, ktoré považujeme za relevantné z hľadiska možného príklonu k ultranacionalizmu a pravicovému extrémizmu, také, kde sa prejavujú trendy „nahrávajúce“ sympatiám k pravicovým extrémistickým subjektom. Samozrejme, nemôžeme hovoriť o jasnej lineárnej korelácii a už vôbec nie o nejakej zákonitej kauzalite. Skôr sa snažíme poukázať na niektoré potenciálne faktory a zdroje, ktoré môžu byť za istých okolností mobilizovateľné. Sú hodnotovým a názorovým podhubím pravicového extrémizmu a predstavujú možný dopyt po tejto ideológii a politike.

Aj vzhľadom na dostupnosť nielen jednorazových prieskumov, ale aj dlhodobých dát o názoroch verejnosti sme vybrali tri väčšie tematické celky: 1) postoje k „iným“ (etnickým a sexuálnym menšinám, migrantom, miera tolerancie a otvorenosti); 2) chápanie demokracie, dôvera k politickým elitám a inštitúciám, náklonnosť prijímať konšpiračné teórie; 3) názory na geopolitické a civilizačné ukotvenie Slovenska, zahraničnopolitické orientácie a integračné zoskupenia. Tieto oblasti síce nevyčerpávajú pole relevantných postojov a hodnotových orientácií, poskytujú však istý kolektívny portrét slovenskej spoločnosti a úzko súvisia s témami politického a verejného diskurzu o pravicovom extrémizme.

7.1. Postoje k „iným“

7.1.1. Xenofóbia a nativizmus v názoroch obyvateľstva

Odmietavé, netolerantné postoje k „iným“ sú živnou pôdou populistckej krajnej pravice, ktorá stavia na autoritarizme, populizme a nativizme. Pojem „nativizmus“ rozpracováva predovšetkým Cas Mudde, podľa ktorého „nativizmus znamená kombináciu nacionalizmu a xenofóbie, teda ideológie, ktorá tvrdí, že štáty by mali byť obývané výhradne príslušníkmi pôvodnej (natívnej) skupiny (t. j. „národa“) a že nenatívne (alebo „cudzie“) prvky, či už osoby alebo idey, zásadne ohrozujú homogénny národný štát“.⁴⁵ „Iní“ v ponímaní pravicových extrémistov reprezentujú externé ohrozenie homogenity, kultúrnej a národnej identity.

Pre slovenskú spoločnosť je charakteristický výrazný a dlhodobý sociálny dištanc voči národnostným menšinám, cudzincom a celkovo voči akejkolvek „inakosti“.⁴⁶ V prvých dvoch dekádach po roku 1989 sa dištanc týkal najmä tradičných autochtónnych menšín, predovšetkým tých dvoch početnejších – maďarskej a rómskej. Po roku 1989 sa mobilizácia netolerancie a spochybňovanie potreby rešpektovať práva národnostných menšín stali dôležitou politickou témou a kľúčovou deliacou líniou politickej súťaže. Nacionalizmus a národný populizmus boli prekážkou konsolidácie liberálnej demokracie i integračných ambícií Slovenska. Isté oslabenie etnickej mobilizácie nastalo až po roku 2010. Išlo o súhrn viacerých faktorov, medzi ktoré patrilo predovšetkým

⁴⁵ Mudde, Cas: *Radical Right Parties in Europe: What, Who, Why?* in: Participation, Vol. 35, No 1, October 2011.

⁴⁶ Pozri napríklad Bútorová, Zora – Gyárfášová, Oľga: *Verejná mienka* in: Kollár, Miroslav – Mesežnikov, Grigorij – Bútor, Martin (ed.): Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2010, s. 241–286; Vašečka, Michal: *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. Bratislava, IOM 2009; Gallová Kriglerová, Elena – Kadlečíková, Jana: *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu. Výskumná správa*. Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, Bratislava 2012.

založenie strany Most-Híd, ktorej ambíciou bolo pôsobiť ako občianska, nadetnická politická sila, a vypadnutie SNS a SMK z parlamentnej politiky. Navyše pôsobil aj externý faktor – kombinácia nenacionalistickej prreformnej vládnej koalície na Slovensku v rokoch 2010–2011 a vlády Viktora Orbána v Maďarsku nebola vhodnou konšteláciou na rozohrávanie nacionalistických tém. „Komplementarita populizmov“, ktorá fungovala pred voľbami 2010, sa stratila, avšak neobnovila sa ani po nástupe druhej vlády Roberta Fica v roku 2012. Už vtedy však bolo jasné, že oslabenie nacionálnej agendy neznamená jej ústup zo slovenskej politiky, ostala „driemajúcou potencialitou“, ktorá bola znovu mobilizovaná, i keď tými druhými („inými“) sa stali predovšetkým imigranti.

Kým sa bližšie pozrieme na postoje slovenskej verejnosti k téme utečenci, vráťme sa k výsledkom výskumu Nadácie občianskej spoločnosti z roku 2012⁴⁷ o názoroch slovenskej verejnosti na tradičné menšiny, nové menšiny – cudzincov a na kultúrnu diverzitu (pozri tabuľku 13).

Na základe týchto zistení by sme mohli konštatovať, že vo všeobecnej rovine nie je sociálny dištanc – s výnimkou položky „zastávať dôležitú politickú funkciu“ – výrazný. Aj autorky výskumnej správy Nadácie otvorenej spoločnosti

konštatujú, že „ak sa na kultúrne odlišnosti alebo diverzitu pýtame všeobecne, ľudia majú tendenciu ju vítat’ a považovať za prínos pre krajinu. Čím konkrétnejšie sa zameriavame na jednotlivé skupiny alebo opatrenia štátu, tým je miera odmietania vyššia. ... V prípade Rómov napr. dlhodobo viac ako 80% populácie uvádza, že by nechceli Róma za suseda“.⁴⁸ Autorky na základe kvalitatívneho výskumu ďalej konštatujú: „Ak skúmame postoje verejnosti hlbšie, zistíme, že sú sytené predsudkami, stereotypmi a mnohými obavami, ktoré vyplývajú z nedostatku informácií o menšinách a cudzincoch.“⁴⁹

Citovaný výskum konštatuje vo vzťahu ku kultúrnej rozmanitosti istú „rezervovanosť“. Výsledky tiež poukazujú na nekonzistentnosť názorov, napr. na jednej strane 61% opýtaných súhlasí s výrokom, že „od ľudí z iných kultúr sa môžeme dozvedieť veci, ktoré by som sa inde nedozvedel/a“, zároveň však 63% tvrdí, že „ak sa cudzinci žijúci na Slovensku neprispôbia Slovákom, mali by byť ich práva obmedzené“. Postoje ku kultúrnej diverzite sú samozrejme podmienené aj tým, o akú konkrétnu kultúru ide.

Ďalším dôležitým poznatkom výskumu NOS–OSF je, že slovenská verejnosť vníma svoju krajinu etnocentricky. S výrokom, že „Slovensko je krajina Slovákov a tak by to malo ostať“ súhlasilo až 68% respondentov. Takýto pohľad

Tabuľka 13. Prekážalo by vám, keby ľudia, ktorí sú príslušníkmi národnostnej menšiny, resp. ľudia, ktorí sú pôvodom cudzinci... (% odpovedí „určite“ + „skôr by mi to prekážalo“)

	Príslušníci národnostnej menšiny	Pôvodom cudzinci
... dostávali dôležité politické funkcie	44	57
... žili vo vašom meste	16	18
... boli vašimi spolupracovníkmi	17	19
... žili vo vašom blízkom susedstve	20	23
... stali sa súčasťou vašej rodiny	26	30
... keby ste pri transfúzii dostali ich krv	22	25

Zdroj: Gallová Kriglerová, Elena – Kadlečíková, Jana: *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu. Výskumná správa*. Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, Bratislava 2012, s. 71, vlastné prepočty.

⁴⁷ Gallová Kriglerová, Elena – Kadlečíková, Jana: *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu. Výskumná správa*. Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, Bratislava 2012.

⁴⁸ Tamže, s. 24.

⁴⁹ Tamže.

verejnosti nepochybne odráža celkové nastavenie politických elít, ktoré etnocentrické vnímanie živí či už symbolickými krokmi alebo reálnymi politikami.⁵⁰ Autorky výskumu v roku 2012 predvídavo napísali: „Etnocentrické vnímanie spoločnosti môže byť podhubím pre podporu pravicového extrémizmu. Keby extrémistické hnutia postavili svoju rétoriku na nerovnosti rôznych skupín obyvateľstva a na obmedzovaní ich práv, je možné sa obávať, že za určitých okolností môžu nájsť podporu vo verejnosti, najmä v situácii, keď je citlivosť verejnosti na tému nediskriminácie a ľudských práv menšia minimálna.“⁵¹

7.1.2. Utečenecká kríza a postoje verejnosti k utečencom

Rok 2015 bol v celej Európe v znamení utečeneckej krízy. Prílev utečencov z krajín, ktoré sú už niekoľko rokov postihnuté vojnovým konfliktom (najmä Sýria, Afganistan, Irak), vrcholil v lete a na jeseň 2015. Slovenska sa táto dráma prakticky vôbec netýkala, napriek tomu sa premiér R. Fico opakovane vyjadroval, že Slovensko nie je ochotné utečencov prijímať. Politický diskurz sa niesol úplne v znamení vytvárania strachu a pocitu ohrozenia.

V utečeneckej téme sa politici „viezli“ na vlnu väčšinovej verejnej mienky, pričom zároveň xenofóbne a odmietavé postoje posilňovali. Celkový diskurz bol mimoriadne polarizovaný a emocionálny. Prieskumy už začiatkom septembra signalizovali, že vôľa prijať utečencov je na Slovensku relatívne nízka. Podľa prieskumu, ktorý pre občiansku iniciatívu *Výzva k ľudskosti* urobila agentúra 2muse⁵², sa len 18%

respondentov vyjadrilo za to, aby sa Slovensko stalo pre utečencov novou domovskou krajinou. Napriek tomu, že dve tretiny respondentov odmietali zavedenie povinných kvót na prerozdelenie utečencov do krajín Európskej únie, každý druhý opýtaný súhlasil s pomocou utečencom aspoň vo forme prechodného útočiska.

Odmietavé postoje sa v priebehu jesene 2015 ešte prehĺbili – 70% ľudí na Slovensku sa obávalo príchodu utečencov. Najdôležitejším dôvodom obáv z utečencov je očakávanie, že s ich príchodom sa zvýši kriminalita a nebezpečenstvo útokov islamistických extrémistov. O niečo menej časté boli obavy z ich neprispôsobivosti a nákladov spojených s ich prijatím.⁵³

7.2. Chápanie demokracie

Pre pochopenie spoločenského pozadia „dopytu“ po extrémizme je veľmi dôležité poznať, ako verejnosť chápe demokraciu, čo na nej preferuje, čo považuje za dôležité, kde vidí jej deficit. V tejto časti sa oprieme najmä o výskum ISSP (International Social Survey Programme), ktorý sa na Slovensku realizoval v októbri 2014.⁵⁴

Komplexný balík postojov a hodnotových orientácií otvoríme odpoveďami na polarizovanú otázku: „Niektorí ľudia si myslia, že na Slovensku by bolo najlepšie rozvíjať a zlepšovať liberálnu demokraciu. Iní si myslia, že na Slovensku by bolo najlepšie prejsť na iný politický systém, ktorý by zabezpečil v krajine väčší poriadok, rovnosť a sociálnu spravodlivosť – hoci aj za cenu obmedzenia niektorých slobôd. Ktorý model je vám bližší?“ Až 40% opýtaných sa priklonilo k druhému výroku,

⁵⁰ Ide napríklad o samotnú preambulu Ústavy SR, ktorá primárne uvádza „My národ slovenský,...“ a až v ďalšom sa odvoláva aj na menšiny: „...spoločne s príslušníkmi národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky“; ďalej môžeme spomenúť pestovanie legendy o „starých Slovákoch“, či inštalovanie sochy „kráľa“ Svätopluka na nádvorí Bratislavského hradu pred parlamentnými voľbami 2010. Etnocentrický prístup je evidentný aj v dlhodobom prístupe vlád k migračným a integračným politikám.

⁵¹ Gallová Kriglerová, Elena – Kadlečíková, Jana: *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu. Výskumná správa*. Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, Bratislava 2012, s. 10.

⁵² Viac pozri na: <http://www.pluska.sk/spravy/z-domova/prieskum-prijmeme-utečencov-za-svojich-takto-je-postoj-slovakov.html>

⁵³ *Slovenská verejnosť a utečenci v decembri 2015*. Tlačová správa Sociologického ústavu SAV. http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2297_attach_tlacova_sprava_SU_SAV21122015.pdf

⁵⁴ Výskum sa realizoval v rámci projektu „Slovensko v medzinárodných porovnaniach: pred krízou a po kríze“ podporeného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja, APVV 0309-11.

prvý si vybrala len necelá štvrtina respondentov.⁵⁵ Takto deklarované preferencie verejnosti dotvárajú kontext ďalších zistení.

Staršie výskumy⁵⁶ dokumentujú, že pojem demokracia má pre väčšinu slovenskej verejnosti pozitívny náboj, avšak rozdielny obsah. Normatívna predstava demokracie nie je vo svojich základných atribútoch a ideáloch spochybnená. V predstavách verejnosti však existuje dualita: „dobrý ideál – zlá realizácia“, čiže rozpor medzi tým, čo by „malo byť“ a žitou realitou. Druhým často artikulovaným rozporom je: „dobrá demokracia – zlí politici“. Z odpovedí na otvorenú otázku vo výskume z roku 2004⁵⁷ vyplýva, že demokraciu ľudia chápu predovšetkým ako osobnú slobodu a možnosť voľby. Takáto individualistická interpretácia zaznela takmer z polovice odpovedí na otvorenú otázku (49%). Druhá, o niečo zriedkavejšia spontánna interpretácia bola sociálno-ekonomická: približne štvrtina ľudí pod demokraciou rozumie rešpektovanie sociálnych práv a slušnú životnú úroveň (27%). Chápanie demokracie ako rovnosti pred zákonom či spravodlivosti bolo v tom čase ešte menej časté (12%). Najmenej sa však demokracia spájala s aktívnou účasťou občanov na verejnom dianí (10%).

Z hľadiska chápania demokracie je dôležité aj to, do akej miery sú dôležité jednotlivé demokratické práva. Respondenti vo výskume ISSP 2014 hodnotili deväť rôznych práv, ktoré by mal demokratický systém poskytovať a garantovať. Na najvyšších priečkach dôležitosti sa bezkonkurenčne umiestnilo „právo na zdravotnú starostlivosť pre každého“ a „právo všetkých občanov na primeranú životnú úroveň“ (pozri tabuľku 14). Na týchto právach je vysoká miera zhody. Tretie najdôležitejšie právo – „aby štátne orgány rešpektovali demokratické práva za akýchkoľvek okolností“ môžeme vnímať aj ako právo na rovné zaobchádzanie, nezaujatý prístup ku všetkým občanom a za každých okolností. Všetky tri najdôležitejšie položky môžeme chápať ako kvalitu demokratického systému na strane „výstupov“, ako znaky dobrého vládnutia (good governance). Komparatívne nižšiu mieru dôležitosti vykazujú ďalšie práva: účasť verejnosti na prijímaní verejných rozhodnutí; ochrana práv menšín; právo na občiansku neposlušnosť, či neúčasť na voľbách, ale aj práva spojené s prístupom k volebnému právu. Pritom väčšina z týchto práv, vnímaných ako menej dôležitých, sa vzťahuje k vstupom do systému.

Tabuľka 14. Práva ľudí v demokracii podľa dôležitosti („Existujú rôzne názory na práva ľudí v demokracii. Uveďte na stupnici 1 až 7, kde „1“ znamená „vôbec nie dôležité“ a „7“ znamená „veľmi dôležité“, aké dôležité je...“)

	Priemer
... aby zdravotná starostlivosť bola poskytnutá každému	6,50
... aby mali všetci občania primeranú životnú úroveň	6,41
... aby štátne orgány rešpektovali demokratické práva za akýchkoľvek okolností	5,93
... aby mali ľudia viac možností zúčastniť sa na prijímaní verejných rozhodnutí	5,80
... aby štátne orgány dodržiavali a chránili práva menšín	5,65
... aby občania mohli prejsť občiansku neposlušnosť, ak nesúhlasia s konaním vlády	5,55
... aby ľudia, ktorí spáchali závažné trestné činy, stratili svoje občianske práva	5,37
... aby občania mali právo nezúčastniť sa na voľbách	5,10
... aby obyvatelia s povolením k dlhodobému pobytu v krajine, ktorí však nie sú jej občanmi, mali právo voliť v parlamentných voľbách	4,37

Zdroj: ISSP Slovensko 2014.

⁵⁵ ISSP Slovensko 2014. Národné špecifické otázky. Bližšie pozri: Klobucký, Robert: *Konšpiračné presvedčenia a geopolitické preferencie*. Podklady k tlačovej besede SÚ SAV, 3. 3. 2015. Dostupné na: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2172_attach_3_konspiracie_a_geopoliticke_preferencie.pdf

⁵⁶ Výsledky opakovaného výskumu CSA a IVO z rokov 1994 a 2004 (bližšie pozri Bútorová, Zora – Gyárfášová, Oľga: *Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti* in: Sociológia 42, 5, 2010, s. 447–491.

⁵⁷ Empirické údaje zo sociologického výskumu *Aktuálne problémy Slovenska – november 2004*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2004.

Výrazná preferencia pre práva sociálneho charakteru je na Slovensku dlhodobá, môžeme ju datovať do začiatku 90. rokov, teda krátko po zmene politického režimu. Hoci primárnou túžbou spájanou so zmenou režimu bolo obnoviť politické práva a slobody, vo chvíli ich dosiahnutia nasledovalo prudké sklamanie z deficitu v oblasti sociálnych práv. Akcent na sociálno-ekonomické práva jasne ukazuje, že najvyššiu dôležitosť má to, čo ľuďom najviac chýba. Potvrdzujú sa tak závery aj skorších výskumov, ktoré sa zameriavali na hodnotenie dôležitosti demokratických práv a slobôd a posudzovanie ich dodržiavania – občania pripisujú najvyššiu hodnotu právam a slobodám, ktoré pokladajú za najslabšie dodržiavané (právo na prácu, zdravotnú starostlivosť, rovnosť pred zákonom), a naopak najmenej vyzdvihujú tie práva a slobody, ktoré pokladajú za najlepšie zabezpečené (politické práva a slobody, ako napríklad sloboda prejavu, združovania, vierovyznania).⁵⁸

I výskum realizovaný na jeseň 2014 pri príležitosti 25. výročia Novembra 1989 opätovne potvrdil, že negatívna bilancia ponovembrového vývoja sa týka najmä pracovných príležitostí; sociálnych istôt; bezpečnosti občanov a kriminality (v každej z týchto oblastí až takmer 70% respondentov konštatovalo zhoršenie). Prevažne negatívne hodnotila verejnosť aj

zdravotnú starostlivosť (55% ju pokladá za horšiu v porovnaní so zdravotnou starostlivosťou, akú dostávali podobní ľudia pred Novembrom 1989). Na druhej strane treba povedať, že výrazná väčšina oceňuje rozšírenie možnosti študovať, pracovať alebo cestovať do zahraničia (77%); slobodný prístup k informáciám (65%); prístup k vzdelaniu (61%); väčšiu možnosť vyjadriť svoj názor (60%) a slobodne sa zúčastňovať na verejnom živote (54%).⁵⁹

Mieru dôležitosti troch z demokratických práv sme mali možnosť porovnať aj v čase. Dôležitosť participatívnych stimulov sa oproti roku 2005 výrazne znížila, právo na primeranú životnú úroveň ostalo dominantné. Pokles dôležitosti participácie môže mať dve nevylučujúce sa vysvetlenia. Podľa prvého podmienky na jej naplnenie vnímajú občania ako dostatočné, plne saturované. Druhé smeruje k poklesu záujmu o participáciu.

V súvislosti s nárastom politickej nedôvery, frustrácie, pocitov občianskej bezmocnosti, ktoré následne môžu viesť k voľbe nesystémových, extrémistických strán, sa hovorí o tzv. inštitucionálnom odcudzení. Nasledujúca tabuľka 15 názorne ukazuje vysokú mieru kritičnosti slovenskej verejnosti k responzivnosti volebných inštitúcií, kompetentnosti a férovosti politikov i rozšírenosti korupcie. To všetko podkopáva dôveru k demokracii a zároveň znižuje

Tabuľka 15. Názory na niektoré aspekty fungovania demokracie na Slovensku (v %)

Do akej miery je pravdepodobné, že by NR SR venovala pozornosť vašim požiadavkám (je to nepravdepodobné)	76
Väčšina politikov sa dala na politiku len kvôli osobnému prospechu (súhlas)	73
Nemyslím si, že vládu veľmi zaujíma, čo si myslia ľudia ako som ja (súhlas)	64
Hlas ľudí, ako som ja, nemá žiaden vplyv na konanie vlády (súhlas)	56
Väčšinou sa dá veriť, že ľudia vo vláde robia to, čo je správne (nesúhlas)	53
Korupcia vo verejnej správe (týka sa veľkého počtu + takmer všetkých)	51
Verejná správa na Slovensku slúži obyvateľom (nie veľmi + vôbec nie)	36
Predstavte si, že by NR SR rokovala o prijatí zákona, ktorý by ste považovali za nespravodlivý alebo škodlivý. Do akej miery je pravdepodobné, že by ste sa pokúsili v tejto veci niečo urobiť? (nepravdepodobné)	65
Záujem o politiku (nie veľmi sa zaujímam + vôbec sa nezaujímam)	62

Zdroj: ISSP Slovensko 2014.

⁵⁸ Bližšie pozri aj: Bútorová, Zora – Gyárfášová, Oľga: *Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti* in: Sociológia 42, 5, 2010, s. 447–491.

⁵⁹ Bližšie pozri: <http://www.ivo.sk/7551/sk/aktuality/dvadsatpat-rokov-od-neznej-revolucie-ocami-obcanov-slovenskej-republiky-a-ceskej-republiky>

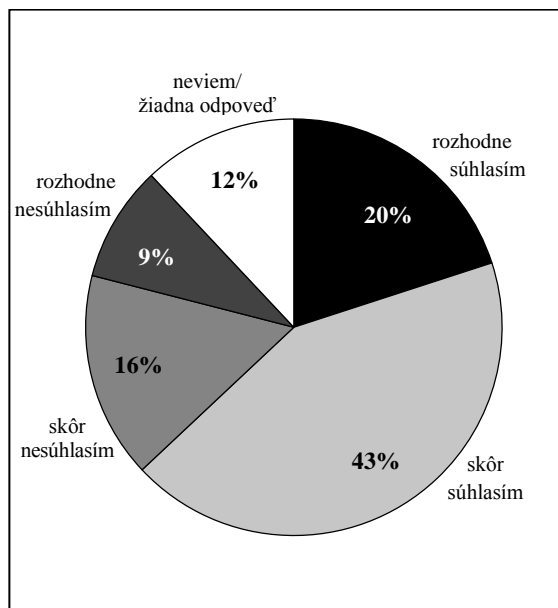
potenciál participatívnosti a ochoty i schopnosti zaujímať sa o politické dianie.

Môžeme zhrnúť, že verejnosť vníma kvalitu demokracie najmä optikou jej výkonov a výstupov, inými slovami – dobrého vládnutia, s ktorým nie je spokojná. Mat' demokraciu a politické práva, ktoré sú s ňou spojené, ako napríklad možnosť participácie, nenapĺňajú v dostatočnej miere predstavy o dobrom vládnutí. To sa spája s výkonom inštitúcií, ich responzivnosťou, nezaujatosťou a nekorupčným správaním. Empirické štúdie⁶⁰ dokazujú, že dlhodobá nespokojnosť s kvalitou vládnutia vedie k väčšiemu politickému odcudzeniu a občianskej bezmocnosti.

Ďalšia súvislosť, na ktorú je dôležité poukázať, sa týka prítomnosti konšpiratívnych stereotypov. Spomínaný výskum ISSP 2014 poukázal na silnú koreláciu medzi príklonom k neliberálnej demokracii a inklináciou ku konšpiratívnym vysvetleniam sveta. Ako uvádza Robert Klobucký: „Možná interpretácia takejto výraznej korelácie ... spočíva v tom, že prívrženci konšpiratívnych vysvetlení jednoducho v slobodu a deľbu moci v liberálnodemokratickom politickom režime veľmi neveria. Konšpiratívne vysvetlenia obvykle bagatelizujú či spochybňujú možnosť ovplyvniť zásadné udalosti slobodným vyjadrením. I preto sa môžu prívrženci konšpiratívnych vysvetlení prikláňať k preferencii alternatívneho politického režimu, ktorý by ... mal zaručiť väčší poriadok, rovnosť a sociálnu spravodlivosť, pričom obmedzenie niektorých slobôd nepovažujú za významnú stratu.“⁶¹

Vysoká miera rozšírenosti konšpiratívnych stereotypov v slovenskej verejnosti rezonovala už vo výskume, ktorý Inštitút pre verejné otázky (IVO) realizoval v spolupráci s maďarským think-tankom Political Capital Institute v roku 2013.⁶² Podľa neho viac ako 60 % opýtaných (viac ako v Maďarsku) súhlasilo s výrokom: „V skutočnosti túto krajinu neriadi vláda a nevieme, kto ťahá nitky v pozadí“ (pozri graf 1).

Graf 1. V skutočnosti túto krajinu neriadi vláda a nevieme, kto ťahá nitky v pozadí

Zdroj: Political Capital Institute/Inštitút pre verejné otázky, júl 2013.

Ako hlavných „aktérov v pozadí“ identifikovali respondenti finančné skupiny. Dôležitým kontextom týchto odpovedí sú aj zistenia iných prieskumov: napríklad na Slovensku v roku 2015 až 83% ľudí uviedlo, že ekonomická kríza negatívne ovplyvnila ich osobnú finančnú situáciu; podobne vysoké percento tvrdilo, že náš ekonomický systém nie je spravodlivý, profituje z neho len zopár ľudí. Medzinárodné porovnanie ukazuje, že na Slovensku je pocit ekonomickej nespravodlivosti podstatne väčším rozšírený ako v iných európskych krajinách.⁶³

Aj takéto pocity a postoje, ktoré naznačujú zníženú dôveru k legítimným ústavným inštitúciám, tvoria súbor spoločenských predpokladov vytvárajúcich vhodné prostredie na aktivity extrémnych politických síl (vrátane krajnej pravice) a ich širšiu spoločenskú podporu.

Nevýšetrené okolnosti rôznych korupčno-klientelistických káuz a netransparentné spôsoby vládnutia vedú k tomu, že mnohí občania

⁶⁰ Pozri Gyárfášová, Oľga: *To sladké slovo demokracia ... Spokojnosť s demokraciou a politické odcudzenie na Slovensku* in: Sociológia 47, 4 (2015), s. 365-389.

⁶¹ Klobucký, Robert: *Konšpiračné presvedčenia a geopolitické preferencie*. Podklady k tlačovej besede SÚ SAV, 3.3.2015. Dostupné na: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2172_attach_3_konspiracie_a_geopoliticke_preferencie.pdf

⁶² Prieskum sa realizoval koncom júla 2013 na reprezentatívnej vzorke dospelých (18+) populácie SR, 1000 respondentov bolo vybraných kvótnym výberom, pri zbere dát sa použila metóda CAWI (online prieskum). Zber dát zabezpečila agentúra Media Research Slovakia, s.r.o.

⁶³ Výsledky medzinárodného komparatívneho výskumu Transatlantické trendy, www.transatlantictrends.org

vidia korupciu a klientelizmus ako imanentnú súčasť politiky. Presvedčenie, že za volenými politikmi sú neviditeľné záujmové skupiny, ktoré ťahajú nitky „za scénou“, ochromuje občiansku participáciu a redukuje sociálny kapitál. Pociť, že politická reprezentácia nereprezentuje záujmy ľudí, ale záujmy iných, na ktorých sú všetky štandardné mechanizmy reprezentatívnej demokracie prikrátke, vedie k bezmocnosti, frustrácii a nespokojnosti s tradičnými politickými stranami. Výsledkom môže byť buď pasivita alebo alternatíva v podobe extrémizmu.

7. 3. Kam patríme, kto sú spojenci, ako ďalej v integrácii

ĽSNS vo svojom programe jasne deklaruje kritické až nenávisťné postoje k integračným zoskupeniam – EÚ a NATO, ktorých je Slovensko členom od roku 2004 („Slovensko je už viac ako 11 rokov členom zločineckej organizácie NATO. NATO neslúži na obranu svojich členov, ale na presadzovanie mocenských záujmov USA... Po vstupe do Európskej únie už Slovensko nie je samostatným a suverénnym štátom. Nariadenia Európskej únie sú dokonca nadradené nad zákony Slovenskej republiky!“⁶⁴). Prvého júla 2016, symbolicky v prvý deň polročného predsedníctva Slovenska v Rade EÚ, táto strana zahájila zber podpisov na vyhlásenie referenda s otázkou vystúpenia Slovenska z oboch zoskupení. I keď šanca, že by táto iniciatíva mohla byť úspešná, je blízka nule, ĽSNS tým otvára diskurz o mieste Slovenska v západných integračných zoskupeniach a jeho ukotvenosti v západnom svete.

Varovným signálom v posledných rokoch sú indície o rôznych prepojeniach európskej pravicovo-extrémistickej scény na Rusko – tak na ruských štátnych, ako aj neštátnych aktéroch.⁶⁵ Slovenská krajná pravica v tom nie je výnimkou.⁶⁶ Preto je dôležité vedieť, čo si o otázkach zahraničnej politiky, o medzinárodných vzťahoch a mieste Slovenska v nich myslí verejnosť.

Pokiaľ ide o názory slovenskej verejnosti na celkové geopolitické a civilizačné zaradenie krajiny, ešte aj v roku 2016, teda 12 rokov po vstupe do Európskej únie a NATO, väčšina respondentov by si želala, aby Slovensko stálo niekde uprostred medzi Západom a Východom. Až 52% respondentov takto odpovedalo v prieskume CEPI.⁶⁷ Ďalšia približne štvrtina vidí Slovensko na Západe a 12% ho vidí ako súčasť Východu. Toto rozloženie názorov vykazuje istú stabilitu.⁶⁸ Hoci provýchodná (proruská) pozícia je okrajová, pozoruhodná je nejednoznačná identifikácia so Západom. Poukazuje to na pretrvávajúcu rezervovanosť voči jednoznačnému formálnemu ukotveniu krajiny v západných zoskupeniach a väčšinový príklon k ambivalentnej stredovej pozícii. Súvisí to aj s tým, že politická a vojenská neutralita stále ostáva akousi bájnou stredovou alternatívou, v ktorej sa odráža predstava o tom, že pre „malé“ Slovensko je najvýhodnejšie byť so všetkými zadobre, nikoho si nepohnevať, ostať neutrálnym aj v prípade konfliktov. Takáto geopolitická „science fiction“ je živá práve ultranacionalistickým a pravicovo-extrémistickým prostredím.

Dôležitým indikátorom vnímania zahraničnopolitických preferencií krajiny je aj vnímanie blízkych, dôveryhodných spojencov. V otázke,

⁶⁴ 10 bodov za naše Slovensko (Volebný program ĽSNS) in: Naše Slovensko – noviny politickej strany Mariana Kotlebu, bez dátumu, s. 7.

⁶⁵ Pozri viac: *The Russian connection. The spread of pro-Russian policies on the European far right* (An analysis by Political Capital Institute. March 14, 2014). Budapest 2014.

⁶⁶ Krekó, Péter – Győri, Lóránt – Milo, Daniel – Marušiak, Juraj – Széky, János – Lencsés, Anita: *Marching towards Eurasia. The Kremlin connection of the Slovak far-right*. Political Capital Kft. and Social Development Institute Kft., Budapest 2015.

⁶⁷ Prieskum Inštitútu pre stredoeurópsku politiku (CEPI), ktorý sa realizoval vo februári 2016 – CEPI 2016. Pozri aj: Šuplata, Milan: *Geopolitical confusion in Central Europe*. 2016. <http://www.cepolicy.org/publications/geopolitical-confusion-central-europe>

⁶⁸ Podobné výsledky zaznamenal výskum ISSP na jeseň 2014, ktorý sa pýtal konkrétnejšie na otázku Rusko vz. Západ a v ktorom sa tiež väčšina opýtaných (59,5%) priklonila k názoru, že Slovensko by sa malo usilovať o vyváženú pozíciu medzi Ruskom a Západom, 31% si myslelo, že Slovensko by malo stáť na strane Západu a iba 10%, že by malo stáť na strane Ruska. Bližšie pozri: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2172_attach_3_konspiracie_a_geopoliticke_preferencie.pdf

s ktorými krajinami by Slovensko malo mať najbližšie vzťahy, má verejnosť na Slovensku svojho jednoznačného favorita – Českú republiku.⁶⁹ Túto afinitu (ktorá je symetrická – pre českú verejnosť je najbližším spojencom Slovensko) potvrdzujú viaceré výskumy. Po turbulentných rokoch v období rozdelenia Česko-Slovenska sa potvrdzuje historická a kultúrna blízkosť oboch krajín.

Nasledujú tri susedné štáty – Rakúsko, Poľsko, Maďarsko, a približne v rovnakej miere respondenti uvádzali aj Nemecko (32%). Rusko uviedlo 29% respondentov. V tejto súvislosti sú pozoruhodné najmä dva výsledky.

Prvým je priaznivé postavenie Maďarska. Aj vo výskume ISSP 2014 sa ukázalo, že na rozdiel od 90. rokov minulého storočia, kedy bolo Maďarsko vnímané ako zdroj prípadného ohrozenia, dnes tomu tak nie je. Súvisí to najmä s ústupom protimaďarského nacionalizmu, ktorý bol spojený so vznikom nového štátu a vnútorným zápasom o smerovanie krajiny.⁷⁰ Takúto regionálnu ukotvenosť potvrdzuje aj silná preferencia slovenskej verejnosti pre spoluprácu v rámci Vyšehradskej štvorky.⁷¹

Druhým je zistenie, že medzi blízkymi spojencami sa podľa slovenskej verejnosti vysoko umiestňuje aj Ruská federácia, ktorú vo výskume CEPI ako blízku krajinu uviedlo 29% respondentov, čo je podstatne viac ako podiel tých, ktorí uviedli transatlantického spojenca

Slovenska USA. Vnímanie týchto dvoch krajín sa premieta do rozdielného vnímania civilizačného umiestnenia Slovenska – z tých, ktorí uviedli Rusko ako blízkeho spojenca, iba 9% civilizačne umiestňuje Slovensko na Západ, v prípade USA je to 39%. Súčasťou ideologickej výbavy pravicových extrémistov je aj protiamerický sentiment, ktorý – ako vidíme – má istú oporu vo verejnej mienke.

Výskum CEPI zo začiatku roka 2016 opakovane potvrdil, že slovenská verejnosť sa viac identifikuje s členstvom v EÚ ako v Severoatlantickej aliancii. Pozitívne vníma aj OSN, ale predovšetkým regionálnu spoluprácu v rámci V4 (pozri tabuľku 16).

NATO je pre väčšinu verejnosti silne zakódované ako záruka bezpečnosti, na druhej strane je aj rizikom bezpečnosti – ako členská krajina sa stávame „terčom“. Za negatívnymi postojmi k NATO často nachádzame (iracionálny) antiamerikanizmus. Antiamerikanizmus je na Slovensku rozšírený⁷² i napriek tomu, že máme za sebou osem rokov konsenzuálnej zahraničnej politiky prezidenta Baracka Obamu. Ukazuje sa, že predstavuje trvalejšiu súčasť mentálneho kódu časti slovenskej verejnosti.

Druhý výrazný pilier argumentov slovenských odporcov NATO je, že pre nás znamená stratu suverenity, že „musíme poslúchať iných“ (najmä Američanov), že cez NATO nás vraj „iní“ (opäť najmä Američania) ovládajú. Tento

Tabuľka 16. Aký je Váš názor na členstvo Slovenska v nasledujúcich zoskupeniach? (v %)

	Je to dobrá vec	Je to zlá vec	Ani dobrá, ani zlá	Nevie
v Európskej únii	52	14	30	4
v Severoatlantickej aliancii	30	20	39	11
v Organizácii spojených národov	51	8	29	12
v regionálnom zoskupení Vyšehradska štvorka	63	4	24	9

Zdroj: CEPI 2016.

⁶⁹ CEPI 2016.

⁷⁰ Kým v roku 1996 až 40% respondentov uviedlo Maďarsko na prvom mieste medzi krajinami, ktoré by mohli pre Slovensko predstavovať nebezpečenstvo, v roku 2014 to bolo už len 5% respondentov. Viac na: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2172_attach_1_krajiny_podobne_a_krajiny_nebezpecne.pdf

⁷¹ Gyárfášová, Oľga – Mesežnikov, Grigorij: *25 rokov V4 očami verejnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2016. Dostupné na: http://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/25_rokov_V4_ocami_verejnosti.pdf

⁷² CEPI 2016.

typ argumentácie celkom priamočiaro používa ĽSNS vo svojich komunikačných posolstvách – tak v oficiálnych stranických stanoviskách, ako aj v príležitostných výrokoch jednotlivých predstaviteľov.

Ako sme uviedli, rozdielny postoj k EÚ a k NATO sa datuje ešte od predvstupového obdobia a stále pretrváva. Vidíme však isté štrukturálne posuny: kým v predvstupovom období bolo silným diferenciacným faktorom prointegračných a protiintegračných postojov vzdelanie, aktuálne to neplatí. Inými slovami negatívne postoje k NATO sa v takmer rovnakej miere vyskytujú aj vo vysokoškolsky vzdelanom prostredí. Je to vysvetliteľné dvoma navzájom sa nevylučujúcimi predpokladmi. Po prvé, nárast podielu ľudí s univerzitným vzdelaním v slovenskej spoločnosti spôsobuje isté názorové „rozriedenie“ pôvodne homogénneho prostredia. Po druhé, súčasná kritika NATO je „sofistikovanejšia“. V čase vstupu jeho odporcovia využívali najmä argumenty ohrozenia bezpečnosti a „nepotrebnosti“ vojenského paktu po skončení studenej vojny. Súčasní kritici NATO pracujú s celou škálou protizápadných a protiamerických argumentov, apelujú na národnú zvrchovanosť, využívajú (či skôr rôzne zneužívajú) medzinárodné udalosti a ako alternatívu ponúkajú neutralitu. Treba tiež povedať, že po dosiahnutí členstva, NATO zmizlo z verejného diskurzu a celkovo sa v politickej komunikácii zanedbalo vytváranie a pestovanie transatlantickej identity. Tento deficit dnešní kritici Aliancie, vrátane pravicových extrémistov, využívajú práve v prípade mladej generácie.

Vývoj postojov k EÚ dokumentuje pokles „EU-fórie“, ktorá bola pre Slovensko charakteristická v prvej dekáde členstva (pozri tabuľku 17). Na jednej strane by sme v poklese jednoznačne kladných postojov mohli vidieť aj isté zreálnenie pohľadu na Európsku úniu, ktorá v minulosti predstavovala v očiach verejnosti etalón všetkého dobrého, blahobytného a demokratického. Na druhej strane však bližší pohľad na výsledky rôznych výskumov odkrýva, že „európskosť“ slovenskej verejnosti je postavená na viacerých paradoxoch a vnútorných protirečeniach.⁷³

Aj po dekáde členstva v EÚ a tretích eurovoľbách Slovensko ostáva krajinou, ktorú charakterizuje nadpriemerná spokojnosť s členstvom, avšak slabý záujem o aktívne využitie euroobčianstva a práva voliť zástupcov do EP. Tento paradox objasňuje viacero faktorov. Medzi ne patrí aj to, že vo vzťahu k EÚ prevláda dôraz na materiálne a sociálne výhody. Môžeme preto hovoriť o prevažujúcom inštrumentálnom, „konzumnom“ chápaní členstva. Hovoria o tom aj výsledky prieskumu Eurobarometer Európskeho parlamentu (EB/EP 84.1) z roku 2015: na Slovensku si až tri štvrtiny ľudí myslia, že krajina z členstva profituje (priemer za EÚ28 je 54%), na druhej strane iba 27% zdieľa názor, že hodnoty demokracie a slobody sú súčasťou európskej identity (priemer za EÚ28 je 49%).⁷⁴ Ďalší prepád účasti slovenských občanov v eurovoľbách 2014 na 13% ukázal, že aktívne európanstvo verejnosti nie je na Slovensku žitou realitou.

Tabuľka 17. Vývoj názorov na členstvo Slovenska v Európskej únii (v %)

	2010	2011	2012	2013	2016
Je to dobrá vec	68	56	56	62	52
Je to zlá vec	12	19	21	21	14
Ani dobrá, ani zlá	16	19	15	13	30
Nevie	4	7	8	4	4

Zdroj: *Transatlantické trendy*, 2010–2013; CEPI 2016.

⁷³ http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb83/eb83_fact_sk_en.pdf

⁷⁴ http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2015/2015parlemeter/eb84_1_synthese_analytique_part_2_sk.pdf

Napriek všetkým výhradám a kontroverziám vo vzťahu k členstvu v EÚ však na Slovensku prevláda pozitívne nastavenie. Ako ukázal výskum z mája 2016, ak by sa konalo referendum o zotrvaní, resp. vystúpení z EÚ, takmer dve tretiny respondentov (62%) by hlasovali za zotrvanie Slovenska v EÚ; iba necelá štvrtina (23%) by hlasovala za vystúpenie, ostatní sa nevedeli vyjadriť.⁷⁵

Vyššie dve pätiny respondentov (44%), ktorí by hlasovali za zotrvanie krajiny v EÚ, ako hlavný dôvod zotrvania Slovenska v EÚ vybrali, že EÚ je dobrý projekt, bez ktorého by mierová a prosperujúca budúcnosť Európy nebola možná. Takmer dve pätiny (38%) ako hlavný dôvod vybrali, že EÚ síce funguje zle, ale vystúpenie z EÚ by bolo pre Slovensko veľmi nákladné. Necelá pätina respondentov (18%) ako hlavný dôvod vybrala, že síce EÚ nemá perspektívu, ale dnes by bolo veľmi riskantné z EÚ vystúpiť. Inými slovami – v každom prípade je lepšie byť „in“ ako „out“.

Názory verejnosti sa však výrazne líšia podľa straníckych preferencií (pozri tabuľku 18) – zástancovia vystúpenia Slovenska z EÚ sú v jasnej prevahe v prípade priaznivcov ĽSNS (51 : 37), prekvapujúca vysoká pod-

pora zotrvania je medzi voličmi SNS a SaS, pričom obe strany zaujímajú k EÚ kritický postoj.

Tabuľka 18. Očakávaný výsledok referenda o zotrvaní Slovenska v Európskej únii podľa voličov vybraných strán (v %) (strany sú zoradené podľa % odpovedí „za zotrvanie“)

	Za zotrvanie	Za vystúpenie	Nevie
SNS	78	14	8
OLaNO - Nova	76	15	9
SaS	73	19	8
Most-Híd	68	7	25
Smer-SD	66	24	10
KDH	63	21	16
priemer za SR	62	23	15
SMK	59	10	31
Sme rodina – Boris Kollár	58	32	10
nevolíči	52	26	22
ĽSNS	37	51	12

Zdroj: Agentúra FOCUS, 2016.

⁷⁵ Prieskum realizovala agentúra FOCUS začiatkom mája 2016 na reprezentatívnej vzorke 1 003 respondentov vo veku nad 18 rokov. Bližšie pozri: http://www.focus-research.sk/files/210_SR_EU_exit.pdf

8. ZÁVER

Osem percent slovenských voličov svojou podporou vo voľbách legitimizovalo stranu, ktorá je v zásadnom rozpore so všetkým, čo tvorí vnútorné základy a vonkajšie rámce súčasného spoločenského usporiadania krajiny – s liberálno-demokratickým modelom, s existujúcim systémom ochrany ľudských práv, s miestom SR v integrovanej Európe, s bezpečnostnými zárukami poskytovanými členstvom v NATO a záväzkami z neho vyplývajúcimi, s protifašistickou štátnou doktrínou, s celkovým odkazom Novembra 1989. Ideál krajiny, ktorý prezentuje táto strana, je modernejšia odroda niekdajšieho fašistického Tisovho štátu, s ktorou súčasné demokratické usporiadanie SR nemá nič spoločné.

V súčasnej Európe nie je veľa štátov, v ktorých sa podobným stranám ako ĽSNS podarilo dostať na „mainstreamovú“ politickú scénu. ĽSNS totiž nie je iba radikálno-nacionalistická a eurofóbná strana typu francúzskeho Národného frontu alebo ďalších podobných subjektov. V drvivej väčšine krajín EÚ sa strany podobné ĽSNS nachádzajú na úplnom okraji spoločnosti, pričom systémové politické sily majú vypracovaný funkčný mechanizmus, ktorý bráni extrémistom nielen meniť charakter demokratického usporiadania spoločnosti, ale aj posilňovať svoje pozície do takej miery, ktorá začína demokratický režim ohrozovať. Práve Nemecko je dobrým príkladom, ako v krajine, poznačenej ťažkým dedičstvom hitlerovského nacizmu, miestni neonacisti počas desaťročí zostávali a aj dnes zostávajú marginálnou silou.

Na Slovensku takýto mechanizmus prevencie vzostupu pravicového extrémizmu v predchádzajúcich rokoch nevznikol. V nedávnej minulosti, v situácii, keď boli extrémisti považovaní za okrajovú, a teda aj menej nebezpečnú silu, mnohé ich protidemokratické, rasistické, antisemitické, protirómske a revizionistické excesy štát toleroval a fakticky aj pardonoval. Ešte horšie však bolo podcenenie faktorov prispievajúcich k politickému posilneniu pravicových extrémistov. Je pravda, že výsledok ĽSNS vo voľbách 2016 zaskočil celý politický establišment, ktorý predpokladal, že je málo pravdepodobné, aby 1,5-percentná strana dokázala nielen prekročiť 5-percentnú hranicu, ale predbehnúť aj niekoľko etablovaných strán. To je však iba časť problému, tá menej podstatná. Podstatnejšia je skutočnosť, že priamymi a nepriamymi spolutvorcami atmosféry, ktorá značne prispela k podpore pravi-

cových extrémistov, sa stali umiernené politické sily, ktoré pred voľbami živili xenofóbne protimigrantské nálady, niekedy až na hranici hystérie, ktoré nahrávali fašistom z ĽSNS.

Ak by sa „vírusová“ porucha spočívajúca v preniknutí extrémistov do tela demokratického systému odohrala v štandardnom politickom prostredí, nemuselo by to pre demokratické sily predstavovať problém s fatálnymi následkami. V súčasnej Európe by sa dalo nájsť viacero príkladov vytvárania prekážkových koalícií naprieč politickým spektrom (okrem iného aj so zámerom neutralizovať radikálov alebo extrémistov). Vo viacerých európskych krajinách nie sú ničím neobvyklým koalície sociálno-demokratickej ľavice s liberálmi alebo s umiernenou pravicou (konzervatívami, kresťanskými demokratmi, ľudovcami). Pre Slovensko je však vstup protisystémovej strany do parlamentu nová skúsenosť a zatiaľ sa nedá odhadnúť, nakoľko silne bude ovplyvňovať motív boja proti extrémizmu činnosť mainstreamových politických strán.

ĽSNS s jej 8-percentným volebným ziskom je momentálne slabá na to, aby zmenila charakter politického režimu. Je v parlamente izolovaná, jej koaličný potenciál je nulový. Vírus extrémizmu je však nebezpečný svojím rozkladným pôsobením na spoločenskú atmosféru, najmä keď získal parlamentnú platformu. Prítomnosť ĽSNS v parlamente je jednou z najväčších výziev pre liberálnu demokraciu, euroatlantické ukotvenie a občianske spolunažívanie na Slovensku. Odpoveďou na ňu by mali byť aktivity vedúce k deradikalizácii tých skupín obyvateľstva, ktoré sú vzhľadom na svoj hodnotový profil náchylné k podpore pravicovo-extrémistickej politiky. Tu sú však dôležité nielen aktivity špecificky zamerané na ideologickú neutralizáciu pravicového extrémizmu a zákonom určené postupy preventívno-profylaktickej a represívnej povahy, ale aj úsilie štátu o efektívne riešenie najpálčivejších sociálnych problémov, boj proti korupcii, úzkostlivé dodržiavanie princípov právneho štátu a rovnoprávnosti občanov, skvalitnenie školstva, vzdelávanie o demokracii a ľudských právach podporujúce záujem verejnosti o demokratické hodnoty a normy, široké informovanie o dôležitých aspektoch príslušnosti Slovenska k euroatlantickému spoločenstvu. Od úspešnosti týchto úsilí závisí, či slovenská demokracia obstojí v skúške pevnosti, ktorou bude musieť prejsť v najbližších rokoch v konfrontácii s protisystémovým pravicovým extrémizmom.

PRÍLOHA

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK POLITICKÝCH STRÁN A OBČIANSKÝCH ZDRUŽENÍ

ASV – Agrárna strana vidieka
DÚ – Demokratická únia
HSES – Hlinkova slovenská ľudová strana
HZD – Hnutie za demokraciu
HzOS – Hnutie za oslobodenie Slovenska
KDH – Kresťanskodemokratické hnutie
KLS – Kresťanská ľudová strana
KNSS – Konfederácia národných síl Slovenska
KSS – Komunistická strana Slovenska
ĽS-HZDS – Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko
ĽSNS – Ľudová strana Naše Slovensko
ĽÚ – Ľudová únia
NP – Nový parlament
NSS – Nové slobodné Slovensko
OLaNO – Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti
SaS – Sloboda a solidarita
SDKÚ-DS – Slovenská demokratická a kresťanská únia - Demokratická strana
SF – Slobodné fórum
SHO – Slovenské hnutie obrody
SES – Slovenská ľudová strana
Smer-SD – Smer - sociálna demokracia
SMK – Strana maďarskej komunity
SMS – Strana moderného Slovenska
SNJ – Slovenská národná jednota
SNS – Slovenská národná strana
SP – Slovenská pospolitosť
SP-NS – Slovenská pospolitosť – Národná strana
SZ – Strana zelených
SZS – Strana zelených Slovenska
ZRS – Združenie robotníkov Slovenska

AUTORI

Grigorij Mesežnikov je absolventom Filozofickej fakulty Moskovskej štátnej univerzity (MGU). V rokoch 1983–1993 pôsobil na Univerzite Komenského v Bratislave, v rokoch 1993–1997 pracoval v Politologickom kabinete Slovenskej akadémie vied. Venuje sa otázkam vývoja straníckych systémov a straníckej politiky. Je spoluzakladateľom Inštitútu pre verejné otázky (IVO), v ktorom pôsobí od júna 1997. Od februára 1999 je prezidentom IVO. V rokoch 1994–1998 bol tajomníkom Slovenského združenia pre politické vedy, v rokoch 1996–1997 prednášal na Katedre politológie Trnavskej univerzity, na pozvanie prednášal na viacerých zahraničných univerzitách. Publikoval odborné štúdie v monografiách, zborníkoch a časopisoch na Slovensku a v ďalších 19 štátoch. Pravidelne analyzuje slovenskú politickú scénu v domácich i zahraničných médiách. Od roku 1993 je externým spolupracovníkom Radio Liberty/Rádio Free Europe. Je spolueditorom a spoluautorom početných knižných publikácií vrátane všetkých *Súhrnných správ o Slovensku*, hlavným autorom kapitoly o Slovensku v správe *Nations in Transit* publikovanej organizáciou Freedom House (1998–2014). Absolvoval odborné stáže vo Švédsku (1992) a USA (1994), v roku 2006 absolvoval Reagan – Fawcett Democracy Fellows Program v National Endowment for Democracy, Washington, D. C. V roku 2012 v rámci individuálneho výskumného projektu, podporeného programom Taiwan Fellowship, pôsobil na Katedre politických vied na Národnej taiwanskej univerzite v Taipej.

Oľga Gyárfášová je absolventkou Filozofickej fakulty UK, odbor sociológia, titul PhD. získala v odbore politická teória. V súčasnosti prednáša na Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov FSEV UK v Bratislave. Je zakladajúcou členkou a dlhodobou spolupracovníčkou Inštitútu pre verejné otázky. Venuje sa výskumu a analýzam verejnej mienky, politickej kultúry a voličského správania. Pracovala na mnohých domácich i medzinárodných projektoch na témy transformácia, občianstvo, participácia, demokratická konsolidácia, ako aj z oblasti integrácie a medzinárodných vzťahov. Je národnou koordinátorkou výskumu európskych volieb (European Election Studies, EES) a autorkou, spoluautorkou a spolueditorkou desiatok odborných publikácií i štúdií vo vedeckých časopisoch a zborníkoch.

Grigorij Mesežnikov

Oľga Gyárfášová

Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku:

Stav, trendy, podpora

Odborná spolupráca a jazyková korektúra: Zora Bútorová

Typografická úprava: Ján Bartoš

Foto na obálke: Radachynskyi Serhii/Shutterstock.com

Tlač: Zephiros, a. s.

© Inštitút pre verejné otázky

© Nadácia Hannsa Seidela

Bratislava 2016

ISBN: 978-80-89345-58-8

EAN: 9788089345588